МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

АКАДЕМІЧНА УКРАЇНСЬКА МОВА ДЛЯ НАУКОВЦІВ

Методичні рекомендації до виконання практичних завдань

для здобувачів вищої освіти всіх спеціальностей та освітньо-наукових програм третього (освітньо-наукового) рівня

Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2026

УДК 811.161.2(07.034)
А38

Укладачі: О. С. Черемська
В. Г. Сухенко
І. М. Ходарєва

Затверджено на засіданні кафедри української філології та історії.
Протокол № 8 від 23.03.2026 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Академічна українська мова для науковців [Електронний ре-
А38 сурс] : методичні рекомендації до виконання практичних завдань для здобувачів вищої освіти всіх спеціальностей та освітньо-наукових програм третього (освітньо-наукового) рівня / уклад. О. С. Черемська, В. Г. Сухенко, І. М. Ходарєва. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2026. – 102 с.

Методичні рекомендації спрямовано на практичне опанування навчальної дисципліни. Подано практичні завдання з формування професійних та лінгвістичних компетентностей. Матеріал структуровано за темами, у кожній із яких уміщено основні поняття, різнорівневі практичні завдання та контрольні запитання, що сприяють формуванню навичок академічного письма, дотримання норм наукового стилю, правильного цитування, творення й оформлення наукових текстів; розвитку наукової грамотності, підготовці якісних наукових публікацій та ефективній комунікації в науковому середовищі.

Рекомендовано для здобувачів вищої освіти всіх спеціальностей та освітньо-наукових програм третього (освітньо-наукового) рівня.

УДК 811.161.2(07.034)

© Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, 2026

Вступ

Навчальну дисципліну "Академічна українська мова для науковців" спрямовано на поглиблення й систематизацію знань аспірантів щодо побудови різножанрових академічних наукових текстів.

Мета викладання навчальної дисципліни: сформувати систему компетентностей академічної професійно орієнтованої комунікації в писемній та усній формах, необхідних для здійснення інноваційної науково-дослідницької діяльності; розвинути вміння презентувати свої науково-дослідні роботи, продукувати якісні тексти фахового спрямування українською мовою з огляду на норми сучасної української літературної мови, професійну етику та академічну доброчесність.

Матеріал навчально-методичного видання структуровано за темами, що відповідають робочій програмі навчальної дисципліни. Значну увагу приділено аналітичній роботі молодих дослідників на етапі формулювання думки із використанням синтаксичних конструкцій, а також інших граматичних засобів академічного тексту.

Різнорівневі завдання, уміщені в методичних рекомендаціях та передбачені до виконання під час практичних занять, спрямовано на:

- випрацювання здобувачами вищої освіти власного стилю створення писемних академічних текстів українською мовою (анотацій, тез, статей, дисертації) на основі розширення свого лексичного запасу завдяки академічній і науковій лексиці, зокрема синонімам та синонімічним структурам, які дають змогу уникнути повторів;
- збагачення мовлення загальновживаними в науковому спілкуванні мовними кліше, покликаними структурувати текст, уводити цитати, посилання та приклади, маркувати власні думки, етично критикувати висловлене іншими, урізноманітнити й зробити оригінальним свій науковий продукт;
- опрацювання й реферування українськомовних та іншомовних джерел за фахом;
- прищеплення навичок дотримання норм української літературної мови, професійної етики та академічної доброчесності.

Контрольні запитання й тестові завдання сприяють удосконаленню вміння логічно та критично мислити, аналізувати й синтезувати інформацію.

Змістовий модуль 1
Специфіка академічного мовлення науковця

Тема 1. Академічна мовна культура в професійній діяльності науковця

Мета: *поглибити знання про роль академічної мовної культури в професійному становленні дослідника; з'ясувати наукові засади навчальної дисципліни та виокремити ключові вимоги до особистості сучасного науковця; проаналізувати етичні та професійні вимоги до дослідника, а також виробити практичні навички з дотримання норм літературної мови в науковому середовищі.*

Основні поняття

Академічна культура – система цінностей і норм у межах комунікації в певній академічній спільноті.

Академічна мовна культура – основа професійної діяльності дослідника, уміння правильно користуватися лексичним багатством мови, її формами словозміни та словотворення, її різноманітними за будовою і семантикою синтаксичними конструкціями в різних жанрах академічного (власне наукового) підстилю, залежно від потреб академічної комунікації.

Жанр – форма організації мовного матеріалу в межах певного стилю мовлення, що історично склалася, вирізняється функціонально-смисловою специфікою й стереотипною композиційною структурою.

Жанр академічний (науковий) – прийняті в конкретних ситуаціях академічної (наукової) комунікації та призначені для передавання академічної (наукової) інформації типові способи побудови мовлення.

Інформація академічна – повідомлення про певні пізнані та пізнавані реалії об'єктивної дійсності в академічних жанрах наукової (академічної) комунікації.

Інформація наукова – повідомлення про певні пізнані та пізнавані реалії об'єктивної дійсності в будь-якому жанрі наукової комунікації.

Комунікація академічна – процес обміну власне науковою, або академічною, інформацією між представниками тих чи тих галузей науки,

виробництва, освіти в усній чи писемній формах із використанням як вербальних, так і невербальних засобів.

Комунікація наукова – процес обміну власне науковою, науково-навчальною, науково-популярною і т. ін. інформацією між представниками тих чи тих галузей науки, виробництва, освіти в усній чи писемній формах із використанням як вербальних, так і невербальних засобів.

Культура мови – дотримання усталених мовних норм усної та писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів, залежно від мети й обставин спілкування.

Культура мовлення – сукупність навичок і знань людини, що забезпечують цілісне й просте застосування мови з метою спілкування.

Металінгвістичні вміння і навички – це вміння читати й розуміти текст, аналізувати його, читати написане критично, формулювати індивідуальну, авторську та конкретну позицію.

Мовна особистість сучасного науковця – це багаторівневе, різнопланове явище, яке гармонійно поєднує як власне лінгвальні, так і екстралінгвальні чинники. Мовна особистість – реципієнт, інтерпретатор, автор наукового тексту, який на основі старого знання формує нове, презентує систему власних наукових преференцій через індивідуальну мову, індивідуальний авторський стиль, індивідуальну авторська манеру.

Письмо академічне – результат самостійної науково-дослідницької діяльності, утіленої в писемній формі за допомогою системи графічних знаків певної мови, який засвідчує нові способи пізнання, розв'язання тієї чи тієї проблеми.

Підстиль академічний (власне науковий) – різновид наукового стилю, призначений для написання первинних і вторинних наукових текстів, що повідомляють наукову інформацію, яку вирізняють актуальність, новизна наукових ідей, теоретична значущість, перспективність подальших наукових пошуків.

Підстиль науково-навчальний – різновид наукового стилю, призначений для написання підручників, навчальних та методичних посібників, практикумів (збірників завдань і вправ), навчальних програм, курсів лекцій, словників, конспектів, методичних рекомендацій, хрестоматій тощо, що за допомогою різних каналів, засобів і форм поширюють раніше

набуті наукові знання як усередині наукового співтовариства, так і за його межами.

Підстиль науково-популярний – різновид наукового стилю, призначений для написання статей, есе, наукових праць, інтерв'ю, оглядів наукової інформації, який демонструє взаємозв'язок наукового співтовариства із широким загалом, транслює наукові знання в масову свідомість, популяризує науку.

Стиль академічний – функціональний різновид літературної мови, що забезпечує академічну комунікацію, механізми й процеси обміну власне науковою інформацією в межах державних наукових і навчальних установ, одним із завдань яких є розбудова й поширення наукових ідей.

Стиль науковий – функціональний різновид літературної мови, що обслуговує різні галузі науки, виробництва, освіти, репрезентує відповідні результати науково-дослідницької діяльності як окремих науковців, так і наукових колективів, актуалізує й популяризує їхні наукові ідеї в спеціалізованих текстах різних жанрів.

Стиль функціональний – історично сформований різновид літературної мови, суспільно усвідомлена сукупність прийомів уживання, відбору та сполучення мовленнєвих засобів, функціонально зумовлена соціально значущою сферою спілкування.

Текст академічний – результат академічної комунікації, який становить структурно цілісний, логічно завершений комунікативний блок, її структурно-мовний складник і водночас реалізація.

Текст науковий – результат наукової комунікації, який становить структурно цілісний, логічно завершений комунікативний блок, її структурно-мовний складник і водночас реалізація.

Текст науковий (академічний) вторинний – різновид наукового (академічного) тексту, основна мета якого – опис змісту первинних текстів (конспектів, рефератів, анотацій, рецензій, тез, науково-технічних оглядів, наукових звітів, резюме тощо).

Текст науковий (академічний) первинний – різновид наукового (академічного) тексту, основна мета якого – передавання первинних наукових відомостей, здобутих у процесі наукових досліджень (монографія, дисертація, дипломні, магістерські роботи, наукова стаття, наукова доповідь тощо).

Практичні завдання

Завдання 1.1. *Виконайте тестові завдання.*

1. Рівень "мовної правильності" в культурі науковця – це

А наявність значної кількості цитат у кожному абзаці

Б використання якомога більшої кількості іноземних термінів

В дотримання орфографічних, пунктуаційних та граматичних норм мови

Г базовий рівень мовної культури, який забезпечує формальну коректність висловлювання

2. Лексикографічна компетентність дослідника – це

А мистецтво каліграфічного написання наукових тез

Б уміння швидко набирати текст на клавіатурі без помилок

В здатність запам'ятовувати значну кількість іноземних слів

Г сукупність знань і навичок роботи зі словниково-довідковими виданнями для виконання наукових завдань

3. Складник комунікативної компетентності, що називають прагматиконом, – це

А уміння користуватися технічними засобами зв'язку

Б словниковий запас науковця з вузької теми

В сукупність знань про історію мови

Г система комунікативних потреб, настанов та професійних умінь спілкуватися в типових умовах

4. Якість науковця, що передбачає готовність визнати помилковість своїх поглядів за наявності переконливих доказів, – це

А інтелектуальна незалежність

Б наукова послідовність

В наукова толерантність

Г критично-рефлексивний стиль мислення

5. Мовна компетентність дослідника, що відповідає за вміння працювати зі словниками та довідковими виданнями, – це

А мовнотермінологічна компетентність

Б лексикографічна компетентність

В прагматична компетентність

Г дослідницька компетентність

6. Вимога до науковця, що безпосередньо стосується авторського права та академічної етики, – це

А нестандартність мислення

Б комунікабельність

В наукова коректність

Г наукова добросовісність

7. Наукова толерантність дослідника полягає у

А написанні робіт простою мовою для широкого загалу

Б цитуванні лише відомих академіків

В повазі до права інших на власну думку та готовності до конструктивної дискусії

Г відмові від критики будь-яких чужих робіт

8. Найвищим виявом мовної майстерності науковця, згідно з концепцією адекватного вибору, є

А використання лише тих слів, що є в академічному словнику 70-х рр. XX ст.

Б уміння вибрати з можливих варіантів найбільш удалий і точний у семантичному та стилістичному відношеннях

В повна відмова від використання будь-яких оцінних суджень у тексті

Г здатність писати текст, який зрозуміє будь-яка людина без освіти

9. Наукова сумлінність – це

А використання лише найновіших комп'ютерних програм

Б обов'язкова публікація лише в закордонних журналах

В дотримання етичних принципів, чесність у поданні результатів та обов'язкове покликання на джерела

Г швидкість написання наукових статей

10. Роль мовних кліше в науковому тексті (наприклад, *Варто зауважити, що..., З огляду на сказане раніше...*)

А вони допомагають логічно структурувати думку та вказують на зв'язок між частинами тексту

Б їхнє використання заборонено сучасними стандартами академічного письма

В їх використовують для приховування, якщо немає власних ідей

Г вони лише захаращують текст і роблять його нудним

Завдання 1.2. *Поміркуйте, які риси мовної особистості потрібно сформувати сучасному науковцю. Сформулюйте власне визначення складників мовної особистості науковця, зважаючи на складники мовної особистості (за Л. Мацько) та мовної свідомості (за П. Селігеєм).*

"Мовна особистість – поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі" [17, с. 95].

"Мовна особистість – іманентна ознака носія мови й індивіда, що визначає мовну та комунікативну компетенцію людини й реалізацію цих компетенцій при породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів" [17, с. 596].

"Мовна особистість – узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди. Формування мовної особистості – це постійний і тяглий (не фрагментарний), синестезійно-синергетичний процес, у якому домінують когнітивно-інтелектуальні та креативно-діяльнісні чинники" [17, с. 33].

"Мовна свідомість – це форма свідомості, яка обіймає знання, почуття, оцінки й настанови щодо мови та мовної дійсності. Коротше кажучи, мовна свідомість – це небайдуже ставлення до мови" [24, с. 13].

Завдання 1.3. *Прочитайте текст. Виправте порушення мовних норм в окремих реченнях. З'ясуйте, яких типових порушень академічної доброчесності варто уникати.*

Помилки цитування зазвичай вважаються менш суттєвим порушенням академічної доброчесності. Іноді вони розглядаються як вид академічного плагіату. Найчастіше це відноситься до інструкцій для студентів, а не документів, якими встановлюється академічна відповідальність. Типовим для українських освітян і науковців з деяких областей знань є подання всієї публікації чи її оглядової частини у вигляді набору фрагментів, вилучених з різних робіт. При цьому не завжди ці фрагменти коректно подані, навіть якщо вони є прямим цитуванням. Іноді в подібних текстах бувають невірні посилання. Частими є помилки у прізвищах авторів, назвах та вихідних даних видань, що шкодить чи унеможливлює пошук джерел та їх обробку наукометричними базами. Іноді існують

підстави припускати, що помилки цитування зроблено свідомо для доведення авторитетом поданих джерел ідей, думок, числових даних тощо, яких насправді немає в цих джерелах. Також "помилки" можуть бути обумовлені мотивом приховати справжні джерела інформації.

Завдання 1.4. *Поміркуйте, чи є нормативними такі вислови. За потреби виправте помилкові варіанти. Використовуючи частину висловів, складіть діалог про важливість мовної культури в професійній діяльності науковця.*

Докладний аналіз, наукова ступінь; дякуючи вам; згідно погляду дослідника; приведені показники співпадають; можемо привести слідуючі приклади; по нашій кафедрі два аспіранта; завідуючий відділом; по крайній мірі; співпадіння обставин; явна помилка; як нами вже відзначалось; дані експерименту виявили більш кращий результат; питання по подальшому вивченню; на етапі дослідження були допущені такі дефекти.

Зверніть увагу!

Мовні помилки в наукових текстах (за І. Шкіцькою)

1. Використання під час викладу інформації мовних засобів публіцистичного, художнього та розмовного стилів.

2. Використання емоційно забарвлених і оцінних мовних засобів.

3. Домінування особових форм викладу інформації над безособовими.

4. Використання замість активних конструкцій із суб'єктом дії пасивних структур із формами орудного відмінка, наприклад: *Учений розглянув – Ученим було розглянуто.*

5. Зловживання дієслівними формами на *-ся*, які можна замінити особовими дієсловами у формі третьої особи множини: *розглядають, вивчають* (замість *"розглядається"*, *"вивчається"*).

6. Уживання форм займенників першої та другої особи *я, ми, ви*. У наукових текстах віддають перевагу безособовому викладу інформації або використанню дієслівних форм першої особи множини *(розглядаємо, вивчаємо, ставимо за мету)*, а також спонукальних дієслівних форм: *розгляньмо, звернімо увагу* і под.

7. Зловживання іншомовними словами, зокрема термінами, які мають українські відповідники.

8. Надмірне використання складних конструкцій і розлогих речень.

Запам'ятайте!

1. Спонукальні конструкції на зразок *пам'ятаймо, звернімо увагу на…, зверніть увагу на…* краще використовувати для написання навчальної літератури, а не власне наукової. У науковому дискурсі надаємо перевагу формам *зауважимо, відзначимо, розглянемо, урахуємо, згадаємо* і под.

2. Не бажано починати речення зі сполучників *Тому, Адже, Але.* Перевагу краще надавати конструкції *З огляду на це …*

3. Дієприкметник *даний* краще заміняти формами *поданий, зазначений, окреслений, описаний, цей, згаданий раніше* і под.

4. У науковому стилі не вживають службові слова *аніж* (прав. – *ніж*), *аби* (прав. – *щоб, із метою, для*), *задля* (прав. – *для*), *у якім / у котрім* – (*прав. у якому*), *якщо ж* (прав. – *якщо*).

5. Прислівник *нині* краще замінити словами *сьогодні, тепер.*

Контрольні запитання

1. У чому полягає принципова відмінність між поняттями "наукова комунікація" та "академічна комунікація"? Як ці відмінності впливають на змістове наповнення відповідних текстів?

2. Яка роль "прагматикону" (сукупності комунікативних потреб та настанов) у формуванні загальної комунікативної компетентності сучасного дослідника?

3. Як електронні енциклопедії та інформаційно-пошукові системи змінюють вимоги до лексикографічної компетентності науковця, порівняно з роботою з паперовими словниками?

4. Яким чином такі особистісні якості, як інтелектуальна незалежність та наукова скромність, корелюють із дотриманням принципів академічної доброчесності та авторського права?

5. Що саме визначає перехід науковця від рівня простої "мовної правильності" до рівня "адекватного вибору" та володіння фаховою метамовою?

6. Чи не суперечить поняття наукового ідіостилю (індивідуального стилю автора) вимогам об'єктивності та стандартизації академічного тексту?

7. Які ознаки критично-рефлексивного стилю мислення є визначальними для ведення конструктивного наукового діалогу в міжнародному просторі?

8. Як взаємопов'язано дослідницьку та мовно-інформаційну компетентності під час підготовки академічного письма як компонента наукового дослідження?

Тема 2. Основні жанри та структурно-смислові компоненти академічного тексту та дискурсу

Мета: *опанувати логіко-композиційні особливості побудови академічних текстів і специфіку наукового дискурсу; розвинути навички критичного аналізу та читання наукових праць; навчитися ідентифікувати й застосовувати інструменти академічного метадискурсу для організації тексту та взаємодії з аудиторією; сформувати вміння структурувати усні наукові доповіді з дотриманням вимог логіки, аргументованості та культури публічного виступу для ефективної репрезентації результатів дослідження.*

Основні поняття

Абзац – частина тексту (або весь текст), позначена відступом праворуч, яка складається з одного чи кількох логічно пов'язаних речень, що становлять певне порівняно завершене семантичне і граматичне ціле; абзацний відступ.

Актуальність теми академічного тексту – рівень її значення, важливості на відповідному етапі розвитку тих чи тих наукових знань, зокрема й для наукового поступу і наукового пізнання; відповідність сучасним потребам окремої наукової царини та перспективам її розбудови.

Багатство академічного мовлення – категорійна ознака академічного тексту, пов'язана з умінням адресанта послуговуватися різноманітними засоби мовного коду, уникати повторення однотипних елементів, конструкцій, застосовувати синонімічні засоби тощо.

Виразність академічного мовлення – категорійна ознака академічного тексту, пов'язана із прагматичним впливом на адресата, що виявляють у доборі елементів мовного коду й умінні будувати повідомлення з найпотужнішим ефектом.

Дискурс (від лат. *discursus* – "міркування", "промова", "виступ") – термін гуманітарних досліджень, який позначає аргументоване усне

чи письмове обговорення будь-якої теми, предметом дискусії якого стають і самі способи аргументації; будь-яке мовлення, розмова, дискусія, особливості яких характеризують мовця.

Доречність академічного мовлення – категорійна ознака стилістично досконалого, довершеного за змістом і структурою ситуативно зумовленого академічного тексту.

Єдність надфразна – фрагмент тексту, що передбачає поєднання двох і більше речень, об'єднаних спільністю теми в композиційно-синтаксичну конструкцію, якій властива певна змістова завершеність і структурна єдність, чого досягають лексико-граматичними й інтонаційними засобами.

Завдання – обов'язковий структурний елемент (вступної частини академічного тексту (подекуди – рамкове кліше)), який актуалізує неглобальні авторські тактики щодо досягнення поставленої мети, окреслює наперед визначений, запланований для виконання обсягу пізнавальної та практичної діяльності.

Зрозумілість академічного мовлення – категорійна ознака академічного тексту, пов'язана з добором і використанням елементів мовного коду, що репрезентують ті чи ті наукові факти в доступній для сприйняття, дохідливій формі, яка не потребує додаткових коментарів.

Кліше мовне – мовний стереотип, готовий зворот, якому властивий постійний лексичний склад та відтворюваність у мовленні, водночас його компоненти є семантично незалежними, тобто можуть входити до складу вільних словосполучень з іншими словами.

Композиція академічного тексту – будова, структура, розташування і взаємозв'язок структурних елементів певного цілого, відповідно до жанрової, смислової, функціональної й т. ін. належності.

Конструкція – сполучення слів, для яких є характерними певні логічні, смислові, граматичні зв'язки.

Контекст – фрагмент тексту, у якому актуалізують відповідне поняття і який є необхідним та достатнім для його потрактування, витлумачення, інтерпретації.

Культура читання академічного тексту – це складник загальної культури особистості науковця, комплекс знань, умінь і намірів читача, що передбачає свідомий вибір тематики читання, його системність, із метою повноцінного і глибокого сприйняття та засвоєння академічного тексту.

Логічність академічного мовлення – категорійна ознака академічного тексту, пов'язана із продуманим, виваженим, семантично та структурно впорядкованим використанням елементів мовного коду, які відповідають усталеним реаліям об'єктивної дійсності, загальноприйнятим науковим теоріям, підтвердженим науковим фактам тощо.

Мета – обов'язковий структурний елемент вступної частини академічного тексту, який актуалізує авторську стратегію щодо здобуття нових (усебічних і достовірних) знань про конкретно визначений об'єкт і предмет; запланований результат, якого прагне досягти автор, послуговуючись тією чи тією методологією наукового пізнання.

Метадискурс академічний – сукупність механізмів, які містять різні особливості академічного тексту, як-от організація дискурсу, висловлення погляду автора щодо змісту дискурсу і прогнозування ставлення читача до висловлюваного.

Об'єкт – обов'язковий структурний елемент вступної частини академічного тексту (подекуди – рамкове кліше), вибраний для вивчення, який актуалізує процес або явище, що породжує проблемну ситуацію.

План академічного тексту – короткий перелік проблем, досліджуваних в академічному тексті; порядок розміщення частин якого-небудь викладу, його композиція; система взаємопов'язаних завдань, що визначають порядок і послідовність виконання дослідження, яка розкриває зміст тексту і відновлює його в пам'яті.

Послідовність академічного мовлення – категорійна ознака академічного тексту, пов'язана з добором і використанням елементів мовного коду, що репрезентують ті чи ті наукові факти в певній закономірній відповідності до мети, завдань, теоретичних засад і т. ін.

Предмет – обов'язковий структурний зумовлений об'єктом елемент вступної частини академічного тексту (подекуди – рамкове кліше), що актуалізує суттєві зв'язки й відношення відповідних реалій об'єктивної дійсності, які підлягають безпосередньому аналізові в межах конкретного жанрового різновиду.

Речення – фрагмент тексту, що вирізняють такі категорійні ознаки, як предикативність, модальність, відносна закінченість змісту, логічна сутність, структурно-синтаксична організованість, інтонаційна оформленість.

Розуміння – мовленнєво-мисленнєвий процес, що полягає в установленні адресатом смислу академічного тексту, усвідомленні авторських текстових стратегій, інтенцій.

Смисл – значення, що виформовують як результат взаємодії інтенцій мовців у конкретній комунікативній ситуації.

Структура – упорядкованість відношень, що поєднують елементи системи та сприяють її рівновазі; спосіб організації системи, тип зв'язків.

Тема академічного тексту – конкретне (загальне) завдання, пов'язане з конкретною сферою академічної чи науково-дослідницької діяльності, що увиразнюють низкою дослідницьких завдань.

Точність академічного мовлення – категорійна ознака академічного тексту, пов'язана з добором і використанням елементів мовного коду, що відповідають нормативним вимогам, відображають об'єктивний зміст.

Частина академічного тексту висновкова – завершальна частина, що займає постпозицію щодо основної, репрезентує остаточні думки про актуалізований об'єкт, логічний підсумок, ґрунтований на спостереженнях, міркуваннях, аналізові певних фактів, містить результати науково-дослідницької діяльності та перспективи подальших наукових пошуків.

Частина академічного тексту вступна – початкова частина, що передує основному викладу, орієнтує в подальшому розкритті теми, містить усі необхідні для відповідного жанру її кваліфікаційні характеристики, розкриває сутність і стан дослідження наукової проблеми, її актуальність, значущість, підстави для розроблення, обґрунтування потреби в проведенні дослідження тощо.

Читання аналітико-критичне, творче – спрямоване на формулювання різного типу питань до тексту, упорядкування наукового матеріалу, коментарі до фрагментів наукового тексту, його рецензування.

Читання ознайомлювальне – передбачає загальне ознайомлення зі змістом тексту та вияв його основної ідеї.

Читання переглядове – спрямоване на попереднє ознайомлення із книгою і виділення ключових слів, зокрема в анотації, змісті, передмові / вступі, окремих частинах тексту.

Читання поглиблене – це ґрунтовне опрацювання наукового тексту, його аналіз та оцінювання: виписування понять із їхнім поясненням; неодноразове перечитування окремих частин у тексті.

Практичні завдання

Завдання 2.1. *Виконайте тестові завдання.*

1. "Академічний метадискурс" у структурі наукової статті – це

А мовні засоби, що допомагають структурувати текст та взаємодіяти з читачем (кліше, посилання, переходи)

Б процес перекладу термінів з іноземної мови

В сукупність усіх використаних у статті статистичних даних

Г список використаної літератури в кінці роботи

2. Визначення, яке найкраще описує поняття "академічний дискурс" у контексті професійної діяльності науковця, – це

А процес механічного накопичення наукової інформації в базах даних

Б комунікативна взаємодія в межах наукової спільноти, яку регулюють нормами академічної етики та стилю

В будь-яке спілкування вчених на вільні теми поза робочим часом

Г лише письмова форма фіксації результатів експериментів

3. Правило побудови абзацу, за яким зазвичай розташовують речення, що містить основну тезу (тетичне речення), таке

А абзац не має містити головної тези

Б речення завжди тільки в середині абзацу

В речення лише в останньому реченні абзацу як висновок

Г речення на початку абзацу

4. Тип читання академічного тексту, який передбачає критичний аналіз методології та перевірку достовірності аргументів автора, – це

А перекладацько-реферативне читання

Б інформаційно-пошукове читання

В ознайомче читання

Г аналітико-критичне читання

5. Сутність "наукового ідіостилю" полягає у

А складанні текстів за допомогою генеративних моделей ШІ

Б індивідуальній манері письма конкретного науковця, що полягає у виборі мовних засобів у межах наукового стилю

В використанні художніх метафор та емоційних вигуків у статтях

Г точному дотриманні державних стандартів оформлення дисертацій

6. Етап підготовки наукової доповіді, який відповідає за логічне структурування та розташування матеріалу, – це

А диспозиція

Б меморія

В елокуція

Г акція

7. Принцип побудови наукової доповіді, який передбачає постійне посилення аргументації та інтересу слухачів до фіналу, – це

А цілеспрямованість

Б результативність

В стислість

Г нарощування зусилля

8. Структурний блок академічного тексту, який зазвичай містить опис використаних методів та інструментів дослідження, – це

А методологічна секція

Б дискусія

В висновки

Г анотація

9. Жанр академічного тексту, який є найоб'ємнішим та найдетальнішим за змістом, – це

А наукова стаття

Б монографія

В конференційна доповідь

Г анотація

10. Особливість академічного дискурсу, яка відрізняє його від публіцистичного чи художнього, – це

А використання емоційно забарвлених слів

Б використання образних описів і художніх прийомів

В наявність рекламних елементів

Г логічна структура, аргументованість, наукова точність

Завдання 2.2. *Прочитайте запропоновані фрагменти тексту. Висловте власні критичні міркування, зокрема й щодо технологій організації академічного тексту та написання кожного з його структурних елементів.*

1. Продуктом письма є текст, зокрема науковий текст, адресований невизначеній кількості невідомих авторові людей, у кожного з яких є свої зацікавлення, думки й досвід дослідження. Отож для читачів він є готовим

публічним продуктом, деталі створення якого для них не є суттєвими. Для автора ж текст є не стільки продуктом, скільки результатом суто індивідуального, персонального процесу, якому передує не менш індивідуальний досвід створення інших текстів, тобто практика. Додавши ці два прикметники, ми можемо розширити мнемонічну формулу академічного письма до п'яти "П": персональний процес і практика – публічний продукт.

2. На перший погляд, текст має лінійну організацію: ми пишемо і читаємо зліва направо та зверху вниз, однак у процесі ми завжди звертаємо увагу на те важливе, що нас цікавить. Звичайно, академічний текст підкорюють правилам нелінійної організації. У книзі є зміст і покажчики, частини та розділи. У статтях прийнято використовувати підзаголовки, а складну інформацію візуалізують малюнками, таблицями та графіками. Але, як уже було сказано, це не розподіл лінійного письма на шматки, а складна метамовна діяльність.

3. Як же побудувати нелінійний текст? Чи є засоби, що дають змогу швидко орієнтуватися в ньому? Такі засоби є, і більшість із них вам є відомими, хоча користуватися ними системно вас не вчили. Це вступ і висновок; абзац, який зазвичай пишемо з нового рядка, великими літерами, що починають речення; і пунктуація, яка сигналізує про зв'язки всередині речення. Питання в іншому: а чи знаєте ви, як правильно використовувати ці засоби для організації інформації? Радше за все – ні. Щоб опанувати цими засобами, вивчити складніші, потрібно систематизувати наявні знання і вміння, тобто розділити їх на елементи, й освоювати, поступово ускладнюючи та комбінуючи, здійснювати спробу і помилятися. Так виникає практичний досвід, важливий для академічного тексту.

Завдання 2.3. *Доведіть або спростуйте істинність запропонованих тверджень. Назвіть засоби досягнення точності, послідовності, зрозумілості. Прокоментуйте логіко-смисловий аналіз побудови речень.*

1. Абзац – це група взаємопов'язаних речень, у яких простежують одну основну думку. Кількість речень в абзаці не має принципового значення, однак їх має бути достатньо, щоб цю думку висловити зрозуміло.

2. Абзац – це щось порівняно завершене, із якого починаємо розмірковування. Навіть якщо в абзац, розміщений на двох сторінках тексту, закладено глибокий смисл, сам його вигляд навіює нудьгу і відбиває будь-яке бажання проникати в такий невпинний "потік свідомості".

3. Заголовкове речення – це корисний навігаційний засіб як для автора, так і для читача. Авторові зрозуміло, яку інформацію варто подати в окремому абзаці (і яку, відповідно, вилучити), а читач розуміє, про що піде мова в цьому абзаці, а тому є краще підготовленим до сприйняття запропонованої інформації. До того ж це зекономить час читача, оскільки підтримувальні речення можна і не читати (хоч писати їх, зазвичай, необхідно).

4. Завдяки правильно сформульованій контрольній думці, абзац зорганізують і він охоплює необхідну й упорядковану відповідним чином інформацію. Останні речення, можливо, не є такими важливими й помітними, однак у грамотному тексті і їм властива відповідна функція. Виробивши навички починати абзац із заголовкового речення, корисно пам'ятати й про те, як завершити абзац і пов'язати його з наступним реченням.

5. Частіше робіть абзаци. Робіть їх, коли змінюєте тему, коли потребує ритм.

Завдання 2.4. *Розподіліть тексти на абзаци. Проаналізуйте структуру абзаців, ідейно-смислове навантаження на початкове та завершальне речення абзацу.*

Інноваційна діяльність підприємств, пошук шляхів підвищення її ефективності є предметом постійних наукових досліджень. Основні теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності промислових підприємств відображено в працях вітчизняних та закордонних дослідників, як-от: Ю. А. Андрійчук, Д. О. Білецька, М. П. Денисенко, В. І. Довбенко, М. С. Ілляшенко, І. А. Кисельова, Я. М. Кривич, Д. В. Носенко та ін. Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних та закордонних економістів у сфері інноваційного розвитку, слід зазначити, що проблема управління інноваційною діяльністю не знайшла свого остаточного розв'язання, що й визначає актуальність теми дослідження. Удосконалення потребує низка питань щодо використання додаткових інструментів стимулювання впровадження інноваційних розробок. Інноваційна діяльність сучасного підприємства в Україні є ключовим чинником економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності. В умовах глобалізації та цифрової трансформації інновації стали необхідною умовою для розвитку бізнесу, залучення інвестицій та підвищення продуктивності.

Ось основні аспекти інноваційної діяльності українських підприємств:

1. Упровадження цифрових технологій. Багато українських підприємств активно переходять на цифрові моделі управління, упроваджують

автоматизацію виробничих процесів, штучний інтелект, великі дані та Інтернет речей (IoT). Це допомагає знижувати витрати, підвищувати якість продукції та знижувати вплив людського фактора. 2. Інвестиції в дослідження та розроблення (R&D). Багато українських підприємств активно переходять на цифрові моделі управління, упроваджують автоматизацію виробничих процесів, штучний інтелект, великі дані та Інтернет речі (IoT). Це допомагає знижувати витрати, підвищувати якість продукції та зменшувати вплив людського фактора [36].

Завдання 2.5. *Продумайте й запишіть два-три абзаци зв'язного тексту, аргументуючи актуальність теми вашої дисертації. Проаналізуйте структуру абзаців, ідейно-смислове навантаження на початкове та завершальне речення абзацу.*

Зверніть увагу!

На схемі (рис. 2.1) подано узагальнену модель *композиції академічного тексту*, яка демонструє взаємозв'язок між чинниками його побудови, структурними елементами та організаційними характеристиками. Її доцільно використовувати як методичний орієнтир під час підготовки дисертації, наукової статті, тез доповіді чи інших академічних текстів.

Рис. 2.1. **Композиція академічного тексту**

Композиція академічного тексту відображає логічно організовану систему взаємопов'язаних структурних елементів, що забезпечують цілісність, послідовність, аргументованість і наукову переконливість викладу.

Методичний коментар

Чинниками визначення композиції (контексту) є:

Жанрова належність, що визначає композиційні особливості, залежно від виду наукового тексту (дисертації, монографії, наукової статті, тез конференції, аналітичного звіту тощо). Кожен жанр має власні вимоги до структури, обсягу та способу подання матеріалу.

Смислова належність характеризує логіку розгортання змісту, відповідно до мети дослідження. Вона визначає послідовність подання проблеми, аналізу, інтерпретації результатів та формулювання висновків.

Функціональну належність пов'язано з комунікативною функцією тексту. Академічний текст може бути описовим, пояснювальним, аналітичним, аргументативним, порівняльним або узагальнювальним, що безпосередньо впливає на його композицію.

Інші належності охоплюють специфіку наукової галузі, методологічний підхід, вимоги видавництва або закладу освіти, цільову аудиторію, мовні стандарти та академічні традиції.

Отже, композицію тексту формують не ізольовано, вона залежить від його наукового, комунікативного та жанрового контексту.

Структурні елементи академічного тексту:

Вступ окреслює проблему дослідження, її актуальність, ступінь наукової розробленості, мету, завдання, об'єкт, предмет, методологію та практичне значення.

Основна частина містить теоретичне обґрунтування, аналіз літературних джерел, опис методики дослідження, результати дослідження, їхній аналіз, інтерпретацію та аргументацію авторської позиції.

Висновок узагальнює результати дослідження, підтверджує досягнення поставленої мети, формулює основні наукові положення, рекомендації та перспективи подальших досліджень.

У межах основної частини логічно розгортають *тези*, які підтверджують відповідними *аргументами*, емпіричними даними, прикладами та результатами дослідження.

Характеристики організації композиції (процеси):

Будова визначає склад тексту, тобто набір його структурних компонентів.

Структура характеризує систему зв'язків між окремими частинами тексту та їхнє ієрархічне підпорядкування.

Розташування відображає послідовність подання інформації, відповідно до логіки наукового дослідження: від формулювання проблеми до визначених результатів і зроблених висновків.

Взаємозв'язок забезпечує змістову й логічну єдність усіх елементів тексту, використання переходів між розділами, послідовність аргументації та погодженість висновків із поставленою метою.

Методичний висновок

Композиція академічного тексту є результатом взаємодії *контекстних чинників, структурних елементів* та *організаційних принципів*. Важливо не лише дотримуватися формальної структури (вступ – основна частина – висновок), а й забезпечувати логічну послідовність викладу, системність аргументації та взаємозв'язок між усіма компонентами дослідження. Саме така організація тексту відповідає принципам академічного письма, підвищує наукову якість роботи та сприяє ефективному сприйняттю результатів дослідження науковою спільнотою.

Контрольні запитання

1. Які основні компоненти композиції є спільними для всіх типів наукових робіт і в чому полягає специфічна відмінність між анотацією та тезами доповіді?

2. За якими принципами текст розподіляють на абзаци та які мовні засоби забезпечують логічний зв'язок між реченнями всередині мікротеми?

3. Як в академічному дискурсі розрізнити основну (ядерну) та додаткову (периферійну) інформацію? Де зазвичай розташовують "нове" у структурі речення?

4. У чому полягає відмінність між ознайомчим, поглибленим та аналітико-критичним типами читання академічного тексту?

5. Що таке "якірні засоби" та метакомунікативи і як вони допомагають читачеві орієнтуватися в авторській логіці?

6. Які типові мовні конструкції використовують для коректного введення цитат та етичного висловлення незгоди з думкою інших науковців?

7. Чим за змістом та обсягом відрізняють наукову доповідь від короткого повідомлення?

8. Охарактеризуйте класичні етапи підготовки виступу: від інтенції (задуму) до релаксації (аналізу після виступу).

9. Як на практиці реалізувати принцип "нарощування зусилля" під час усної наукової доповіді, щоб утримати увагу аудиторії?

10. Якими засобами автор наукового тексту може маркувати власні думки, зберігаючи водночас об'єктивність та академічну стриманість?

Тема 3. Термінологія фаху в академічній діяльності науковця

Мета: *систематизувати знання про роль термінології як лексичної основи наукового стилю; навчитися розрізняти загальнонаукові, міжгалузеві та вузькоспеціальні терміни; опанувати методи розмежування термінів, професіоналізмів і номенклатурних назв; дослідити специфіку та способи творення термінології в професійній сфері для коректного їхнього використання в академічних текстах.*

Основні поняття

Вузькоспеціальні терміни – це слова чи словосполуки, які позначають поняття, що відображають специфіку конкретної галузі, наприклад: *авантитул, аграф, боковик, вакат, правка, ретуш.*

Загальнонаукові терміни – слова та сполуки, які вживають в усіх галузевих термінологіях, наприклад, *система, тенденція, закон, закономірність, принцип, концепція, теорія, аналіз* тощо. Ці терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення, пор. *економічна система, закон, закономірність комплексного розвитку, принцип раціонального розміщення виробництва.* До цієї категорії зараховують і загальнотехнічну термінологію *(машина, пристрій, агрегат)*.

Кодифікація термінів – це систематизація термінів у словниках, довідниках, що орієнтують мовців на їхнє правильне використання.

Міжгалузеві терміни – це терміни, які використовують у кількох споріднених або й віддалених галузях (економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад: *амортизація, санація, технополіс, приватна власність*).

Номенклатурні назви – це офіційно затверджені назви предметів, об'єктів або явищ, які використовують у певній сфері діяльності.

Професіоналізми – це спеціальні лексеми в професійному спілкуванні, які використовують переважно в усному мовленні фахівців окремої

виробничої групи та є професійно-розмовними синонімами-дублетами усталених термінів певної терміносистеми й не є науковими позначеннями понять.

Стандартизація термінології – це вироблення термінів-еталонів, термінів-зразків, унормування термінології в межах однієї країни (національний стандарт) або в межах групи країн (міжнародний стандарт).

Стратифікація – спеціальне поняття, що означає розміщення чого-небудь шарами, шаруватість. Розшарування чогось, залежно від неоднаковості якісних та кількісних ознак.

Термін (лат. *terminus* – "межа", "кінець") – це слово або словосполука, що позначає поняття спеціальної галузі знання або діяльності. Термін завжди вживають в одному, конкретному значенні.

Термінографія – це наука, що займається складанням словників спеціальної лексики. Термінографію також розглядають як розділ термінознавства.

Термінознавство – це наука, що вивчає спеціальну лексику з погляду її типології, походження, форми, значення і функціонування, а також використання, упорядкування і творення.

Термінологія – 1) розділ мовознавства, що вивчає терміни (у цьому значенні використовують слово термінознавство); 2) сукупність термінів окремої мови або галузі (англійська, польська, українська та ін. термінологія, а також економічна, юридична, технічна термінологія тощо).

Термінологічна система (терміносистема) – упорядкована сукупність термінів із зафіксованими зв'язками між ними, що відображають зв'язки між термінованими поняттями. Терміносистему формують на відповідному етапі розвитку конкретної сфери наукового, технічного чи професійного знання, коли створено його наукову теорію, позначено об'єкти та зв'язки між ними, здійснено унормування термінів.

Практичні завдання

Завдання 3.1. *Виконайте тестові завдання.*

1. Група термінів, яку використовують практично в усіх галузях науки для опису об'єктів та процесів пізнання (наприклад: аналіз, синтез, гіпотеза), – це

А міжгалузева термінологія

Б професійна лексика

В загальнонаукова термінологія

Г вузькоспеціальна термінологія

2. Правильна характеристика паронімів у науковій термінології – це

А назви конкретних марок обладнання або серійних виробів

Б слова, що мають однакове значення, але різне написання

В слова, подібні за звучанням, але різні за значенням, що потребує особливої точності у вживанні

Г застарілі наукові назви, що вийшли з активного вжитку

3. Вимога до терміна, яку вважають ідеальною, хоча в реальній мові її часто порушують через розвиток науки, – це

А складність структури

Б емоційне забарвлення

В однозначність (моносемія) у межах однієї терміносистеми

Г немає зв'язку з іншими словами

4. Відмінність номенклатурних назв від термінів полягає в тому, що

А номенклатура не має стосунку до техніки та виробництва

Б вони позначають не абстрактні поняття, а конкретні одиничні об'єкти (моделі, марки, типи)

В вони завжди мають емоційне забарвлення

Г їх використовують лише в усній розмові фахівців

5. Слова, що використовують у професійному середовищі як неофіційні замінники термінів (наприклад, "залізо", замість "апаратне забезпечення"), – це

А професіоналізми

Б латинізми

В державні стандарти

Г вузькоспеціальні терміни

6. Спосіб творення, який є найпродуктивнішим для сучасної української ІТ-термінології, – це

А лише переклад термінів діалектизмами

Б архаїзація старих слів

В запозичення з англійської мови та морфологічна деривація

Г творення за допомогою поетичних метафор

7. Сутність процесу кодифікації термінів полягає у

А заміні всіх іншомовних термінів українськими відповідниками

Б вигадуванні нових назв для кожної наукової статті

В перекладі наукових текстів іншими мовами

Г фіксації термінів у словниках та довідниках із наданням їм статусу норми

8. Синонімію (наявність кількох назв для одного поняття) уважають небажаною в термінології через те, що

А синоніми занадто довгі за структурою

Б використання синонімів заборонено законом про авторське право

В вона заважає однозначному розумінню тексту та автоматизованому опрацюванню інформації

Г вона збіднює мову науковця

9. Найкраще характеризує термінологічну систему

А випадковий набір слів певної галузі

Б словник іншомовних слів

В сукупність взаємопов'язаних термінів, що відображають понятійну систему науки

Г перелік ключових слів статті

10. Дефініція в науковому тексті – це

А приклад використання терміна

Б чітке логічне визначення поняття

В ілюстрація

Г висновок

Завдання 3.2. *Висловіть власні міркування щодо оприлюднених наукових думок про характерні ознаки терміна. Яка, на вашу думку, роль термінів у творенні академічного тексту? З'ясуйте, які види термінологічної лексики переважають в академічному тексті.*

Термін є невід'ємною органічною частиною лексичної системи літературної мови. Окрім того, терміни відрізняють від інших розрядів слів своєю величезною інформаційною насиченістю. У науковому й технічному терміні подано найбільш точне, концентроване й ощадливе визначення наукового або технічного поняття. Представник західнонімецької термінологічної школи В. Віллс, аналізуючи особливості мови науки, техніки, зазначає, що "професійна мова бере свою функціональну релевантність, свою комунікативну енергію зі своєї нормативності, з однозначного співвідношення між понятійною сутністю і мовною реалізацією. Професійна мова за своєю природою є певним чином регламентованою, стандартизованою, ієрархізованою ..., знеособленою, тому вона набуває

операціонального характеру. З метою точності свого способу висловлення професійна мова в принципі не має синонімів. Термінологічні дублети є небажаними, тому що вони суперечать постулатові співвідношення позамовної понятійної сутності й мовних назв" [Wills W. Fachsprache und Übersetzen. *Terminologie als angewandte Sprachwissenschaft*. München. – New York. – London. – Paris, 1979. P. 180–185]. Якщо проаналізувати термінологію, яку вживають фахівці певної галузі в наукових текстах, усному професійному мовленні, уводять у словники, то виявимо, що частину термінів використовують лише в цій галузі, а частину – і в інших. Це свідчить про те, що терміни є неоднаковими за ступенем спеціалізації свого значення. Залежно від ступеня спеціалізації значення, терміни можна розподілити на три основні групи: загальнонаукові, міжгалузеві та вузькоспеціальні.

Загальнонаукові терміни, тобто терміни, які вживають практично в усіх галузевих термінологіях. До цієї категорії зараховують і загальнотехнічну термінологію. Слід зазначити, що такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення.

Міжгалузеві терміни – це терміни, які використовують у кількох споріднених або й віддалених галузях. Зокрема, економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками.

Вузькоспеціальні терміни – це терміни, характерні лише для певної галузі.

Випишіть із тексту 5 термінів та проаналізуйте їх за поданою далі схемою.

Зверніть увагу!

Схема аналізу терміна

1. Загальнонауковий термін чи вузькоспеціальний *(аналіз / економіка)*.

2. Простий *(теза)*, складний *(макроекономіка)* чи складений *(фінансовий ринок)*.

3. Якими частинами мови передано. Указати модель.

4. Запозичений *(оренда)* чи власне український термін *(попит)*.

5. Назвати спосіб творення власне українських термінів:

а) префіксальний *(застава)*;

б) суфіксальний *(кредитор)*;

в) префіксально-суфіксальний *(посередник)*;

г) безафіксний *(виторг)*;

ґ) основоскладання *(товарообіг)*;

д) словоскладання *(бренд-менеджер)*;

е) абревіаційний *(ПВР – планування виробничих ресурсів)*;

є) вторинна номінація – використання наявної в мові назви для позначення наукового поняття *(крива байдужості)*;

ж) аналітичний – використання словосполучень *(екологічна криза)*.

Завдання 3.3. *Прочитайте тексти. Розподіліть терміни за вказаними далі трьома групами: загальнонаукові, міжгалузеві та вузькоспеціальні.*

1. Монополістична конкуренція є такою ринковою моделлю, за якої порівняно значна кількість невеликих виробників пропонує схожу, але не ідентичну продукцію. Її ознаки: кожна фірма володіє порівняно невеликою часткою всього ринку, тому має дуже обмежений контроль над ринковою ціною.

2. Чисту конкуренцію характеризує значна кількість фірм, що виробляють стандартизовану або однорідну продукцію, контролю над ціною немає, умови вступу до галузі є легшими, нецінової конкуренції немає, унаслідок стандартизації продукції. Прикладом є ринки сільськогосподарських товарів, фондова біржа, ринок іноземних валют.

3. Чиста монополія є наявною, коли одна фірма є єдиним виробником продукту, у якого немає альтернатив. Покупець має купувати товар у монополіста або обходитися без нього. Чистий монополіст диктує і контролює ціну. Причина є очевидною: він випускає і контролює загальний обсяг виробництва.

Завдання 3.4. *Висловіть власні міркування щодо потреби в стандартизації термінів. Яке значення сучасних комп'ютерних технологій для лексикографічної діяльності?*

Сьогодні в Україні стандартизація термінології стала державною справою. Від розв'язання мовних питань, зокрема термінологічних, як відомо, залежать темпи державотворчих процесів. Освіта, наука, а особливо виробництво потребують єдиної, зручної, логічної української термінології. На цей час в Україні розроблено понад 600 державних стандартів. Через кожні п'ять років їх переглядають і уточнюють. Термінологічні стандарти бувають різних рівнів: міжнародного, державного,

окремих компаній і фірм. Завдання уніфікації термінів і терміносистем є обов'язковим складником державної та місцевої мовної політики, оскільки багатозначність і омонімія термінів, те, що немає погодження між близькими терміносистемами, створення термінологічних сполучень зі складними у вимові чи немилозвучними абревіатурами (напр.: ІКБГІ – Інститут клітинної біології та генетичної інженерії НАН України) є відчутною перешкодою для науково-технічного прогресу.

Сучасні комп'ютерні технології дозволяють опрацьовувати та зберігати великі масиви термінів із різних галузей знань. Такі масиви термінів називають термінологічними базами (банками) даних (ТБД). За кількістю задіяних у базі даних мов розрізняють перекладні (багатомовні) та інформаційно-нормативні (одномовні) ТБД. Великі ТБД є в Технічному комітеті стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТТ) Національного університету "Львівська політехніка" (http://tc.terminology.lp.edu.ua); у Міжнародній організації зі стандартизації (англ. ISO = International Organization for Standardization, www.iso.org/obp/ui).

Контрольні запитання

1. Чим відрізняється функціонування загальнонаукової термінології (наприклад, *аналіз, система*) від вузькоспеціальної в текстах вашого фаху? Наведіть приклади міжгалузевих термінів.

2. Які ознаки ідеального терміна (однозначність, системність, безсторонність) найчастіше порушують у сучасній українській науковій мові й до яких наслідків у комунікації це призводить?

3. У чому полягає складність розмежування синонімії та варіативності в українській термінології? Чому в науковому стилі прагнуть до мінімізації синонімів?

4. Які ризики для наукового дослідження завдає паронімія (наприклад, змішування економічних термінів, схожих за звучанням, але різних за змістом)?

5. Проведіть чітку межу між *терміном*, *професіоналізмом* та *номенклатурною назвою*. Чому в офіційних академічних текстах використання професійно-жаргонної лексики є неприпустимим?

6. У чому полягає різниця між кодифікацією термінів у словниках та їхнім стандартуванням на державному рівні (ДСТУ)? Яка роль науковця в цих процесах?

7. Які способи творення термінів (морфологічний, синтаксичний, запозичення) є найбільш продуктивними у сфері інформаційних технологій сьогодні?

8. Наскільки доцільним є пошук питомих українських відповідників для іншомовних ІТ-термінів? Проаналізуйте переваги та недоліки використання кальок, порівняно з автентичними новотворами.

Тема 4. Лексичні, граматичні та пунктуаційні особливості письмового академічного мовлення

Мета: *удосконалити навички письмової академічної комунікації через засвоєння мовних норм наукового стилю; сформувати навички коректно використовувати морфологічні форми (специфіку вживання частин мови в науці) та складні синтаксичні конструкції; опанувати правила пунктуації, що забезпечують логічну цілісність тексту; розвинути вміння вибудовувати надфразні синтаксичні єдності для створення структурованого, змістовного та грамотного наукового викладу.*

Основні поняття

Загальновживані слова – це лексичні одиниці мови, які є звичайними, зрозумілими для широкого загалу назвами предметів і явищ довколишньої дійсності: *батьківщина, воля, добро, земля, молоко, ні, одна, повітря, син, так*.

Запозичені слова – іншомовні слова, повністю засвоєні мовою, що їх запозичила. Запозичені слова мовці не сприймають як чужорідний елемент і не потребують пояснень щодо форми та значення. На відміну від іншомовних слів, які розглядають у спеціальних словниках, запозичені слова подають у загальних словниках разом із питомою лексикою.

Іншомовні слова – слова з інших мов, які, на відміну від запозичених слів, не засвоєні повністю мовою, що їх запозичила, усвідомлені мовцями як чужорідні й зберігають ознаки свого походження.

Керування – синтаксичний зв'язок між словами, за якого залежне слово має той відмінок, якого потребує головне слово.

Лексема – слово як самостійна значеннєва одиниця, яку в мовознавстві розглядають у сукупності всіх своїх форм і значень.

Лексика (від грец. *lexikos* – "словесний") – це словниковий склад мови. За призначенням і сферою використання виділяють різні групи лексики: загальновживану, термінологічну, професійну, спеціальну, активну, пасивну, застарілу. За стилістичною активністю лексику розподіляють на нейтральну та стилістично забарвлену.

Лексикографія (від грец. *lexikós* – "словниковий" і *graphō* – "пишу") – це: 1) розділ мовознавства, що розробляє теоретичні принципи укладання словників; 2) збирання слів окремої мови, упорядкування їх та опис різного роду словникового матеріалу; 3) сукупність словників окремої мови й наукових праць із цієї галузі.

Лексикологія (від грец. *lexikos* – "словесний", "словниковий" і *logos* – "учення") – розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад мови, лексеми як визначальні структурно-семантичні одиниці мови, їхні функціональні можливості, висвітлює процес формування словникового складу в соціально-історичному, національному контексті.

Лексичне значення слова – це закладений у слові зміст, який визначають за співвіднесеністю слова з відповідним поняттям. Носієм лексичного значення є основа слова. Одне слово може мати кілька лексичних значень.

Морфема (від грец. *morphe* – "вигляд", "форма") – це найменша неподільна значуща одиниця мовної системи.

Морфологія – граматичне вчення про слово, тобто розділ граматики, у якому аналізують морфемний (чи морфологічний) склад слова й ті зміни, що відбуваються в його будові.

Норма лексична – це правила слововживання, прийняті в мові на сучасному етапі.

Норма морфологічна – це усталені правила вживання роду, числа, відмінка та ін.

Норма синтаксична – це правила побудови синтаксичних конструкцій (словосполучень та речень).

Однорідний ряд – це видові поняття, об'єднані родовим.

Однорідні члени речення – це члени речення, які виконують однакову синтаксичну функцію, мають здебільшого те саме морфологічне подання і пояснюють одне слово в реченні.

Підрядне речення – це речення, частини якого є нерівноправними за смислом і поєднаними підрядним зв'язком за допомогою сполучників підрядності або сполучного слова.

Пунктуація – це використання розділових знаків, як-от кома, крапка, крапка з комою, знак оклику, тире, лапок, дужок тощо. Використання правильної пунктуації допомагає зрозуміти зміст тексту і передати його ідеї читачеві.

Речення – граматична конструкція, побудована з одного чи кількох слів певної мови, що становить окрему, порівняно незалежну думку; значеннєве, граматичне й інтонаційне ціле, що передає якусь думку щодо дійсності одним словом чи сполукою слів.

Різноманітність мовлення – використання різних мовних засобів для висловлення однієї й тієї самої думки.

Розщеплення присудка – це заміна однослівного присудка двослівним: *погодитися – висловити згоду, шукати – здійснювати пошук, перевірити – провести перевірку, рекомендувати – надати рекомендації, пояснювати – дати пояснення*.

Синтаксис – це розділ граматики, що вивчає будову і значення словосполучень та речень, способи зв'язку слів у словосполученні й реченні.

Синтаксична конструкція – це складне речення з різними видами зв'язку. У такому реченні його частини поєднано між собою як сполучниковим (сурядним, підрядним), так і безсполучниковим зв'язком.

Синтаксичні норми академічного мовлення – це прямий порядок слів, правильна побудова однорідних членів речення, точність у поєднанні словосполучень зв'язком керування, правильна координація присудка з підметом, уживання непрямої мови.

Слово – це основна структурно-семантична одиниця мови, що слугує для називання предметів і їхніх властивостей, явищ, відношень дійсності, що характеризують сукупністю семантичних, фонетичних та граматичних ознак, специфічних для кожної мови. Характерні ознаки слова – цілісність, здатність до виділення та вільного відтворення в мовленні.

Словосполучення – це синтаксична конструкція, що утворюють поєднанням двох або більше повнозначних слів на основі підрядного зв'язку.

Термін (від лат. *terminus* – "межа", "кінець") – це слово або словосполука, що позначає поняття спеціальної галузі знання або діяльності. Термін завжди вживають в одному, конкретному значенні, тобто він є однозначним.

Практичні завдання

Завдання 4.1. *Виконайте тестові завдання.*

1. Частина мови, яка переважає в академічному тексті для створення ефекту абстрагованості та узагальнення, – це

А дієслова в наказовому способі

Б віддієслівні іменники з абстрактним значенням

В якісні прикметники в простій формі

Г особові займенники

2. Граматично правильна форма вищого ступеня порівняння для наукового тексту – це

А більш вагомий показник

Б найцікавіший результат

В самий кращий варіант

Г більш найточніший метод

3. Конструкція, яка найкраще підкреслює об'єктивність та результативність виконаної роботи – це

А ми провели експеримент

Б експеримент було проведено

В я хочу провести експеримент

Г проведемо експеримент

4. Функція, яку в академічному тексті виконують вставні слова *отже, таким чином, по-перше*, полягає в тому, що вони

А виявляють емоції автора

Б уточнюють значення окремих слів

В надають тексту образності

Г забезпечують логічну послідовність і зв'язність викладу

5. Правильним твердженням про порядок слів у науковому реченні є таке

А Відома інформація (тема) іде попереду, а нова (рема) – наприкінці речення.

Б Порядок слів є абсолютно вільним.

В Дієслово завжди має стояти на першому місці.

Г Нову інформацію (рему) завжди ставлять на початку речення.

6. Типи речень, які переважають в академічному дискурсі – це

А окличні та спонукальні речення

Б складні речення з різними типами зв'язку та відокремленими зворотами

В короткі прості речення

Г неповні розмовні речення

7. Надфразна синтаксична єдність – це

А список використаної літератури

Б група речень, об'єднаних однією мікротемою та тісним змістовим зв'язком (абзац)

В дуже довге речення на цілу сторінку

Г окреме слово або термін, ужитий у тексті

8. Вимога до пунктуації, яка під час цитування в науковій роботі є обов'язковою, така

А Цитати можна не виділяти, якщо вони короткі.

Б Цитату завжди пишуть курсивом без лапок.

В Цитату має бути взято в лапки з обов'язковим посиланням на джерело.

Г Цитату достатньо передати власними словами без оформлення.

9. Твердження, яке є правильним щодо використання займенників у науковому тексті, таке

А Слід активно використовувати "я".

Б Слід уникати займенників.

В Слід використовувати лише "ти".

Г Доцільно використовувати безособові або узагальнено-особові конструкції.

10. Речення, яке оформлено правильно, відповідно до правил пунктуації, – це

А Дослідження яке було проведено підтвердило гіпотезу.

Б Дослідження, яке було проведено, підтвердило гіпотезу.

В Дослідження яке було проведено, підтвердило гіпотезу.

Г Дослідження, яке було проведено підтвердило гіпотезу.

Завдання 4.2. *З'ясуйте, які мовні норми (лексичні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні) порушено в реченнях. Зредагуйте речення.*

1. Мета передбачає рішення наступних завдань:… 2. У даному дослідженні доцільніше було б використати метод зіставного аналізу. 3. Більш детальніший аналіз цього явища буде представлений в наступних наукових розвідках самим найближчим часом. 4. З огляду на зазначене робимо висновок, згідно якого елементарність структури досліджуваного явища доведено. 5. Узагальнюючи викладене відмічаємо значний

емоційно-експресивний потенціал обірваних синтаксем, що дозволяє використовувати їх в якості стилістичних фігур та прийомів. 6. У "Вступі" обґрунтована актуальність роботи, визначені мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження, з'ясовані використані методи. 7. У першому розділі проведений аналіз теоретичних положень досліджуваної проблеми, дано визначення місця досліджуваної проблеми в сучасній науці. 8. Нами здійснювалися багаточисленні випробування механізму. 9. Ваше дослідження потребується в серйозній перевірці експериментальної частини. 10. Дата експерименту не співпадає з строком написання роботи. 11. Висновок другого розділу знаходиться в суперечності з наведеними прикладами. 12. Вибираючи сучасні матеріали для обробки і ремонту, велику роль грає думка фахівця. 13. Вивчивши схему роботи приладу, це допоможе правильно його експлуатувати.

Зверніть увагу!

Мовні норми (рис. 4.1) забезпечують правильність, точність, логічність, зрозумілість і стилістичну єдність наукового викладу, а також сприяють дотриманню принципів академічної доброчесності та високої культури наукового мовлення.

Рис. 4.1. **Мовні норми**

Методичний коментар

Орфоепічна норма регулює правильну літературну вимову звуків, звукосполучень, слів, наголосів та інтонаційних конструкцій. Хоча академічні тексти створюють переважно в письмовій формі, дотримання орфоепічних норм є важливим під час захисту дисертації, виступів на конференціях, презентації результатів дослідження та інших форм усної наукової комунікації. Правильна вимова сприяє професійному сприйняттю дослідника та забезпечує ефективне донесення наукової інформації.

Лексична норма визначає правила добору й уживання слів, відповідно до їхнього значення, стилістичних особливостей та комунікативної мети. У науковому тексті необхідно використовувати терміни у їхньому нормативному значенні, уникати двозначності, просторічної, розмовної, емоційно забарвленої та жаргонної лексики. Важливо забезпечувати точність слововживання, послідовність використання термінології та відповідність сучасним словниковим нормам.

Граматична норма охоплює морфологічні та синтаксичні правила побудови словосполучень і речень. Вона забезпечує правильне використання граматичних форм, узгодження слів, керування, порядок слів, побудову простих і складних речень. Для академічного тексту характерними є граматична правильність, логічна завершеність синтаксичних конструкцій, чіткість формулювання думок та уникнення конструкцій, що можуть ускладнювати сприйняття інформації.

Стилістична норма визначає доречність використання мовних засобів, відповідно до функціонального стилю мовлення. Академічний текст має відповідати вимогам наукового стилю, для якого є характерними об'єктивність, логічність, доказовість, послідовність, нейтральність викладу та відсутність емоційно-експресивних засобів. Стилістичної єдності тексту досягають, завдяки використанню усталених мовних конструкцій, наукової термінології та чіткій організації викладу матеріалу.

Правописна норма регламентує правила написання слів, уживання великої літери, написання разом, окремо і через дефіс, а також правила використання розділових знаків. Для академічного письма особливого значення набуває бездоганне дотримання чинного "Українського правопису", оскільки орфографічні та пунктуаційні помилки негативно впливають на якість наукової роботи, її сприйняття та загальний рівень мовної культури автора.

Методичний висновок

Мовні норми становлять основу культури академічного письма та професійної наукової комунікації. Їхнє комплексне дотримання забезпечує нормативність, точність, логічність і зрозумілість викладу результатів дослідження. Для аспірантів це означає необхідність не лише володіння сучасною українською літературною мовою, а й свідоме застосування її орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних і правописних норм під час підготовки дисертації, наукових статей, кваліфікаційних робіт, доповідей і презентацій. Систематична увага до мовної правильності є важливим складником професійної компетентності сучасного науковця та сприяє підвищенню якості наукового тексту і його відповідності академічним стандартам.

Завдання 4.3. *Виявіть порушення в побудові речень із дієприслівниковими зворотами. Поясніть причини цих порушень, відреагуйте речення.*

1. Одержавши Ваші пропозиції щодо обговореного проєкту, нам хотілося б висловити кілька зауважень. 2. Вивчивши калькуляцію, нам здаються завищеними запропоновані Вами ціни. 3. Розуміючи всю важливість закінчення будівництва, Вам надається знижка на будматеріали в розмірі 3 % від зазначеної в контракті ціни. 4. Розглядаючи Вашу претензію, у нас склалося враження, що Ви зважали на низку позицій нашої угоди. 5. Розподіливши обов'язки, почалася реалізація практичної частини дисертації в лабораторії. 6. Вивчаючи іноземну мову, мені часто доводиться комунікувати з викладачем. 7. Розробляючи проєкт, мені випала нагода попрацювати в лабораторії. 8. Ознайомившись із рецензією, мені довелося відповідати на п'ять зауважень опонента. 9. Вивчивши калькуляцію, нам здаються завищеними запропоновані вами ціни. 10. Отримавши Ваші пропозиції, нам хотілося б висловити кілька зауважень. 11. Розглядаючи Вашу претензію, у нас виникли деякі сумніви.

Завдання 4.4. *Визначте помилки вживання в реченнях подвійних сполучників. Відредагуйте речення. Яке з речень можна відредагувати двома способами?*

1. Така демографічна ситуація не тільки є характерною для нашого міста, а й для інших обласних центрів. 2. Запропонована в дисертації

методика аналізу дозволяє не тільки визначити рівень рентабельності, а й виявляє шляхи його підвищення. 3. Це завдання є не стільки прерогативою законодавчої гілки влади, скільки виконавчої. 4. Комісія врахувала зміст не стільки вашого звернення, скільки умови, що спонукали вас його скласти. 5. Підприємства легкої промисловості не тільки реалізують свою продукцію Харківщині, а й у сусідніх областях. 6. Кабінет Міністрів здійснює контроль як за виконанням ухвалених ним актів безпосередньо, так і через підвідомчі йому органи. 7. Реферат не лише може бути джерелом інформації про нову літературу, а й самостійним різновидом навчальної роботи. 8. Фірма має не тільки ліцензію на аудит, але й на інші види інтелектуального бізнесу. 9. Грошима обчислюють не тільки вартість товару, але вони є знаряддям експлуатації людини людиною.

Зверніть увагу!

Дотримання нормативних правил уживання прийменників, як-от **ПО** та **ПРИ**, є необхідною умовою мовної правильності наукового тексту.

- **Уживання прийменника ПО** (рис. 4.2)

Рис. 4.2. **Уживання прийменника ПО**

Методичний коментар

Значення місця. У просторовому значенні прийменник **по** вживають для позначення руху або переміщення поверхнею, територією чи певним простором. У таких випадках прийменник указує саме на шлях або площину, по якій відбувається рух.

Значення взаємин і *стосунків.* Прийменник **по** використовують для позначення зв'язків між людьми за спільною діяльністю, професією, навчанням, інтересами або іншою ознакою.

Значення мети або *сфери діяльності.* Прийменник **по** може виражати мету звернення, напрям діяльності або сферу виконання певних дій. У таких випадках прийменник передає значення спрямованості певної дії або поширення документа на визначену сферу.

Розподільне значення. Одним із нормативних випадків уживання прийменника **по** є розподіл предметів, коштів або дій між кількома особами чи об'єктами. У таких конструкціях прийменник означає однаковий розподіл певної кількості між усіма учасниками.

Методичний висновок

Під час написання дисертації, наукової статті або іншого академічного тексту слід пам'ятати, що прийменник **по** має обмежену сферу нормативного вживання. У багатьох випадках, характерних для калькування з російської мови, його необхідно замінювати іншими прийменниками (**за**, **з**, **для**, **щодо**, **через**, **відповідно до**, **після** тощо) або безприйменниковими конструкціями. Усвідомлений вибір прийменникових конструкцій сприяє підвищенню мовної культури академічного тексту та забезпечує його відповідність нормам сучасної української літературної мови.

- **Уживання прийменника ПРИ** (рис. 4.3)

Для академічного письма основні нормативні випадки вживання прийменника **при** в сучасній українській літературній мові є актуальними. У науковому стилі потрібно вживати його лише в тих значеннях, які відповідають нормам української мови.

Рис. 4.3. **Уживання прийменника ПРИ**

Методичний коментар

Позначення місця. Прийменник **при** використовують для позначення безпосередньої близькості до певного місця або об'єкта. У цьому значенні він є близьким за змістом до прийменників **біля** та **коло**. Прийменник указує на розташування поруч із певним об'єктом, а не всередині нього.

Відношення або *належність.* Прийменник **при** передає належність, підпорядкування або функціонування при певній установі чи організації. У таких словосполученнях прийменник означає організаційний або адміністративний зв'язок.

Супутні обставини. Прийменник **при** може вказувати на умови або обставини, за яких відбувається дія. У цьому разі прийменник передає значення умов виконання дії.

Наявність або *присутність.* Ще одним нормативним значенням є позначення наявності певного предмета або присутності особи. Такі конструкції означають, що особа має щось при собі або дія відбувається в присутності інших осіб.

Методичний висновок

У науковому мовленні прийменник **при** доцільно використовувати лише в нормативних значеннях: для позначення місця, належності, супутніх обставин або присутності. Водночас потрібно уникати поширених ненормативних конструкцій, що виникають, унаслідок буквального перекладу з російської мови, наприклад: *при дослідженні* (краще ***під час дослідження***), *при необхідності (**за потреби**)*, *при аналізі (**під час аналізу**)*, *при виконанні роботи (**під час виконання роботи*** або ***виконуючи роботу**)*. Дотримання цих рекомендацій забезпечує мовну нормативність, точність і відповідність академічного тексту сучасним стандартам української наукової мови.

Завдання 4.5. *Прочитайте речення. Виправте порушення пунктуаційних норм в окремих реченнях. З'ясуйте, які види синтаксичних конструкцій є характерними для академічного мовлення.*

Як відомо упродовж тривалого часу Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця активно реалізує у своїй діяльності компетентнісний та студентоцентрований підходи які забезпечують підвищення якості підготовлених фахівців. У працях В. С. Пономаренка здійснено аналіз загального комунікативного оточення узагальненого та галузевих об'єктів професійної й освітянської діяльності. Запропоновано ієрархію академічних і професійних компетентностей та її використання для формування навчальних планів. Таким чином з'ясовано що в основі цього процесу лежить не перелік навчальних дисциплін а сукупність предметно-спеціалізованих професійних та особистісних компетентностей (soft skills). Обґрунтовано потребу у формуванні навчальних планів в університеті за принципом безперервності який передбачає те, що немає перерв у графіках навчання за різними видами підготовки мовної, математичної, комп'ютерної, технологічної, професійної та практичної. Окрім того запропоновано ввести в навчальний план бакалаврської підготовки навчальні дисципліни інженерного і технологічного циклу що дасть змогу випускникам вільно орієнтуватися та самовдосконалюватися працюючи в організації будь-якої галузі, оскільки особливості роботи бухгалтера, фінансиста, економіста, менеджера суттєво залежать від того де він працює на металургійному чи машинобудівному заводі у посередницькій фірмі чи науково-дослідному інституті.

Завдання 4.6. *Відредагуйте словосполучення, до складу яких належать активні дієприкметники. Поміркуйте, які варіанти заміни активних дієприкметників варто використовувати в академічному тексті.*

Домінуючий процес, домінуючий чинник, пануюча теорія, беззаперечні істини, виступаючий із доповіддю, існуючі економічні закони, запам'ятовуючий пристрій, біжучий рядок, знаючий науковець, регулюючий клапан, затухаючі коливання, діючий прилад, діюча модель, існуючі ціни, галопуюча інфляція, зростаючі вимоги.

Зверніть увагу!

Активні дієприкметники теперішнього часу вживають у сучасній українській мові вкрай обмежено, замість них потрібно добирати власне українські мовні засоби (прикметники, іменники, дієприслівники, дієслова-присудки, складні речення) (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Неправильно	**Правильно**
1	2
Бажаючий	Охочий
Беззаперечні істини	Незаперечні істини
Біжучий рядок	Рухомий рядок
Виборне право	Виборче право
Вибраний лідером (на посаду)	Обраний лідером (на посаду)
(Як) вижатий лимон	(Як) видушений / вичавлений лимон
Виконуючий	Виконавець, який виконує
Виконуючий роль	Виконавець ролі; який виконує роль
Виступаючий	Промовець, оратор, який виступає
Виступаючий з доповіддю	Доповідач
Вищестоячий суд	Суд вищої інстанції; суд вищий за підпорядкуванням
Вищестоячі державні органи	Вищі державні органи
Вражаючий ефект	Разючий, могутній, сильний, здатний вразити, приголомшливий ефект
Галопуючий	Невпинний, нестримний, безупинний, галопівний, стрімкий, швидкий стрибкоподібний
Головуючий	Голова (зборів, засідання)
Дезінфікуючий засіб	Дезінфекційний засіб
Діюча армія	Регулярна армія

Закінчення табл. 4.1

1	2
Діюча модель	Робоча модель
Діюче законодавство	Чинне законодавство
Діючий вулкан	Активний (живий) вулкан
Діючий порядок	Сучасний порядок
Діючі особи	Дійові особи, лицедії
Домінуюча ідея	Провідна, домінантна ідея
Домінуюча тенденція	Тенденція, що переважає (у суспільстві)
Домінуюче вживання	Переважне вживання
Домінуюче становище	Панівне становище
Домінуючий чинник	Визначальний, основний чинник
Запам'ятовуючий пристрій	Запам'ятовувальний пристрій, пристрій для запам'ятовування
Захоплюючий	Захопливий, привабливий, звабливий, принадний
Змазочні матеріали	Мастильні матеріали
Знаючий	Знавець, тямущий, тямкий, досвідчений, обізнаний, компетентний
Знаючий міру	Поміркований
Зростаючі вимоги	Щораз вищі вимоги
Існуючий	Що існує, розташований, розміщений, сучасний, зафіксований, чинний, наявний, відомий
Існуючі ціни	Теперішні ціни
Пануючий	Панівний
Підростаюче покоління	Молоде покоління, памолодь
Плаваючий графік	Змінний графік
Плаваючий курс валюти	Нестійкий (змінний, гнучкий) курс валюти
Початкуючий	Початківець
Тимчасово виконуючий обов'язки	Тимчасовий виконувач обов'язків кого, тимчасовий заступник кого

Контрольні запитання

1. Чим зумовлено перевагу вживання абстрактних та віддієслівних іменників (наприклад, *дослідження, обґрунтування, взаємодія*) над дієсловами в академічних текстах?

2. Чому в науковому стилі під час утворення ступенів порівняння прикметників перевагу віддають аналітичній формі *(більш доцільний, найменш ефективний)*, замість синтетичної *(доцільніший, найефективніший)*?

3. Які особливості вживання особових займенників та дієслівних форм у науковому стилі? Чому, замість "я дослідив", прийнято вживати "нами досліджено" або "автор зауважує"?

4. Яку роль відіграють похідні прийменники та сполучники *(з огляду на, у зв'язку з, унаслідок того що)* у забезпеченні логічної зв'язності та аргументації тексту?

5. У яких випадках доцільно використовувати безособові конструкції на *-но, -то*? Як вони допомагають підкреслити об'єктивність та результативність дослідження?

6. Чому для академічного мовлення є характерним використання складних синтаксичних цілих та речень із дієприкметниковими / дієприслівниковими зворотами? Чи не заважає це сприйняттю інформації?

7. Які пунктуаційні та стилістичні правила є визначальними під час оформлення прямої мови й цитат у науковій роботі? Чому непряма мова часто є зручнішою для наукового викладу?

8. Як актуальне членування речення (тема і рема) впливає на порядок слів у науковому тексті? Чому нову інформацію зазвичай розташовують наприкінці речення?

Тема 5. Бібліографічний опис джерел, цитування та покликання в академічному тексті

Мета: *опанувати національні та міжнародні стандарти бібліографічного опису та правила оформлення різних типів інформаційних джерел; засвоїти етичні та технічні норми цитування і використання покликань для забезпечення логічного зв'язку в науковому тексті; навчитися коректно подавати ілюстративний матеріал (таблиці, графіки, схеми); сформувати стійке розуміння принципів академічної доброчесності для запобігання всім видам плагіату.*

Основні поняття

Бібліографічний опис – це сукупність бібліографічних відомостей про документ, його складники чи групу документів, наведених за певними правилами, необхідні та достатні для характеристики твору і визначення його відмінностей від інших, які здобувають у результаті аналітико-синтетичного опрацювання інформації.

Джерело академічне – академічний текст, що став підґрунтям для провадження конкретної науково-дослідницької діяльності, для подальшого науково-дослідницького проєктування.

Компіляція – несамостійний, неоригінальний текст, написаний на основі запозичення тих чи тих матеріалів в інших авторів, без поглибленого вивчення проблеми через копіювання тексту з низки джерел без унесення в нього правок, із покликанням на авторів.

Оригінальність академічного тексту – відсоткове співвідношення авторського тексту, що не має збігів із неавторським, до загального обсягу текстового матеріалу.

Перепокликання – фрагмент академічного тексту, у якому автор апелює до іншого наукового джерела опосередковано, через згадування третього.

Перефразування академічне – використання чужих висловлень у структурі власного академічного тексту з дещо модифікованою формою, а подекуди й змістом.

Перецитування академічне – фрагмент академічного тексту, який становить дослівно передане і відповідним чином оформлене чуже міркування з іншого джерела через посередництво третього.

Плагіат – привласнення авторства на чужий текст, копіювання чужих ідей, використання (повне або часткове) у власній праці чужого тексту без покликання на першоджерело; оприлюднення чужого тексту під іменем особи, яка не є автором цього тексту (ст. 50 Закону України "Про авторське право і суміжні права").

Плагіат академічний – привласнення авторства на чужий науковий (навчально-науковий, навчально-методичний і т. ін.) текст або відкриття, винахід і т. ін., використання (повне або часткове) і, відповідно, оприлюднення й подання наукових здобутків, досягнутих іншими особами, як результат власних наукових пошуків; репрезентація опублікованих чужих текстів без покликання на їхніх авторів.

Покликання – фрагмент академічного тексту, у якому автор апелює до іншого наукового джерела, маючи на меті аргументувати, доповнити або проілюструвати власну позицію фактами з інших академічних праць, підтвердити чи спростувати чужу думку, порівняти різні підходи вчених стосовно аналізованої проблеми.

Текст свій – індивідуально-авторський структурно-мовний складник і одночасно кінцева реалізація академічної комунікації; текст, який належить авторові, власний витвір.

Текст чужий – використання в процесі побудови академічного тексту невласних елементів, структурно-мовних складників, які безпосередньо не належать авторові, але є важливими для кінцевої реалізації академічної комунікації.

Факт науковий – ті чи ті реалії об'єктивної дійсності, які стають об'єктом науково-дослідницької діяльності й на основі яких визначають певні закономірності, особливості, вибудовують теорії, формулюють закони.

Цитування академічне – фрагмент академічного тексту, який становить дослівно передане і відповідним чином оформлене чуже міркування з іншого джерела для підтвердження власної думки, полеміки з цитованим автором.

Цитування пряме – дослівне цитування автора.

Цитування непряме – виклад думок, ідей автора своїми словами з використанням перефразування та узагальнення.

Цитата-аргумент – це дослівний уривок з академічного тексту, який використовують в іншому тексті як незаперечний науковий доказ або факт, що підтверджує істинність певних тверджень.

Цитата-приклад – це дослівний уривок з академічного тексту, який використовують в іншому тексті для ілюстрації, унаочнення певного наукового факту.

Цитата-теза – це дослівний уривок з академічного тексту, який використовують в іншому тексті для подання власної позиції через покликання на авторитетні думки попередників.

Практичні завдання

Завдання 5.1. *Виконайте тестові завдання.*

1. Національний стандарт України, який є чинним для оформлення бібліографічних посилань у наукових працях, – це

А ДСТУ 3008:2015

Б ДСТУ 8302:2015

В ISO 690

Г APA Style

2. Мозаїчний плагіат – це

А повне копіювання чужої статті під своїм іменем

Б використання ілюстрацій без підпису автора

В поєднання фрагментів тексту з різних джерел без належних посилань, щоб створити видимість власного тексту

Г переписування чужого тексту своїми словами із зазначенням джерела

3. Один авторський аркуш становить знаків (із пробілами)

А 40 000

Б 20 000

В 100 000

Г 16 000

4. Під час використання непрямого цитування (переказу) є обов'язковим таке

А Не потрібно нічого вказувати, якщо текст переписаний своїми словами.

Б Брати текст у лапки.

В Змінити кожне друге слово в реченні.

Г Указати посилання на джерело й автора ідеї.

5. Помилка, яку під час цитування називають компіляцією, – це

А написання роботи, що складається лише з цитат без власних висновків

Б зазначення неправильного року видання книжки

В використання застарілих термінів

Г використання цитат із джерел іншою мовою без перекладу

6. Під час оформлення посилань на електронне джерело елемент "Дата звернення" потрібен тому, що

А цього потребує дизайн сторінки

Б контент в інтернеті може бути зміненим або видаленим

В це допомагає визначити швидкість вашого інтернету

Г це потрібно для перевірки авторських прав

7. Згідно зі стандартами академічного письма, слід указувати прізвища та ініціали в основному тексті наукової роботи (не в списку джерел) так

А указувати лише прізвище без ініціалів у будь-якому разі

Б спочатку ставити ініціали, а потім прізвище (наприклад, Д. В. Фесенко)

В завжди писати повне ім'я та по батькові перед прізвищем

Г указувати прізвище та ініціали після першого згадування, потім лише ініціали

8. Твердження, яке найкраще пояснює поняття "самоплагіат" (автоплагіат) в академічному середовищі, – це

А Написання статті у співавторстві з науковим керівником.

Б Використання ідей, які автор обговорював із колегами в усній формі.

В Повторна публікація власних раніше оприлюднених текстів або їхніх частин без посилання на першу публікацію.

Г Використання цитат інших авторів із правильним посиланням на джерело.

9. Пріоритетним у сучасному бібліографічному описі електронної статті є

А URL

Б DOI

В назва сайту

Г дата доступу

10. Правильно оформлене посилання на статтю таке

А Петренко О. В. Аналіз даних. Журнал прикладної інформатики, 2026.

Б Петренко О. В. Аналіз даних. *Журнал прикладної інформатики*. 2026. № 2. С. 45–50.

В Петренко О. В. Аналіз даних. *Журнал прикладної інформатики*. № 2, 2026, 45–50 с.

Г Петренко О. В. Аналіз даних / Журнал прикладної інформатики, 2026.

Завдання 5.2. *Ознайомтеся з інформацією. Висловіть та обґрунтуйте міркування про потребу в дотриманні вимог вітчизняного стандарту (APA style) в академічних працях.*

APA style – це стиль цитування й оформлення бібліографічних описів та внутрішньотекстових посилань, розроблений Американською психологічною асоціацією (American Psychological Association). Актуальними є редакції стандарту APA-6 (APA 6th ed.) та APA-7 (APA 7th ed.).

Цей стиль цитування використовують закордонні й вітчизняні видавництва, редакції періодичних і продовжуваних видань гуманітарного та соціального спрямування. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Вимог до оформлення дисертації" від 12.01.2017 р. № 40, APA стиль зараховано до одного з міжнародних стилів, за якими оформлюють списки літератури та покликання на неї в дисертаціях.

Він ґрунтується на чинних нормативно-правових актах України, зважає на такі вимоги: Національного стандарту України (ДСТУ 8302:2015) "Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання"; ДСТУ 7152:2020 "Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках"; системи міжнародних стандартів ISO 8:2019 Information and documentation Presentation 6 and identification of periodicals; наказу МОН України від 12.01.2017 № 40.

Завдання 5.3. *Ознайомтеся із загальними вимогами до цитування. Які з названих вимог є, на ваш погляд, найбільш важливими?*

цитати беруть у лапки, а інші розділові знаки ставлять як при прямій мові;

слова цитати наводять у тій граматичній формі, у якій їх подано в джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання;

цитування має бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і перекручень думок автора;

скорочення цитати допускають без перекручення авторського тексту. На місці пропуску (на початку, усередині, у кінці) ставлять три крапки. Якщо перед пропущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то його не зберігають;

кожну цитату обов'язково супроводжують покликанням на джерело;

непряме цитування (переказ, виклад думок інших авторів своїми словами) має бути точним у передаванні думок автора;

якщо під час цитування було виділено окремі слова, то в дужках уміщують спеціальне застереження, яке пояснює виділення, наприклад "виділено мною". Після цих слів ставлять крапку, потім – тире і вказують ініціали автора наукової роботи: курсив наш. – К. Т., підкреслено нами. – К. Т., розрядка наша. – К. Т. [16, с. 67–68].

Зверніть увагу!

Дотримання ключових принципів академічного цитування (рис. 5.1) забезпечує наукову доброчесність, достовірність результатів дослідження та можливість перевірки використаних джерел. Правильне цитування є невід'ємним складником академічного письма, оскільки демонструє повагу до інтелектуальної власності інших авторів, підтверджує аргументацію дослідника та запобігає виявам академічного плагіату.

Рис. 5.1. **Основні вимоги до цитування**

Методичний коментар

Точність відтворення тексту. Однією з основних вимог до цитування є точне відтворення тексту першоджерела. Цитата має повністю відповідати оригіналу без довільних змін, перекручень або спотворення авторського змісту. Допускають лише технічно обґрунтовані скорочення, які позначають, відповідно до чинних правил оформлення цитат,

і не змінюють зміст висловлювання. Будь-яке втручання в текст цитати має бути прозорим і зрозумілим для читача.

Повнота бібліографічних відомостей. Кожне запозичення має супроводжувати повний бібліографічний опис, що дає змогу однозначно ідентифікувати використане джерело. До таких відомостей належать прізвище та ініціали автора, назва праці, рік видання, видавництво (за потреби), а також сторінка, із якої наведено цитату. Для електронних ресурсів потрібно зазначати електронну адресу або цифровий ідентифікатор (DOI), якщо він є наявним, а також дату звернення до ресурсу у випадках, передбачених стандартами оформлення.

Єдність стилю оформлення. У межах однієї наукової роботи потрібно послідовно використовувати єдину систему оформлення цитувань і бібліографічних посилань. Не має бути змішування різних міжнародних або національних стилів оформлення (наприклад, APA, MLA, Chicago, Harvard, IEEE чи ДСТУ) без обґрунтованої потреби. Вибір стилю визначають вимогами закладу вищої освіти, спеціалізованої вченої ради, наукового журналу або редакційної політики видавництва.

Коректне оформлення цитат. Цитати мають бути правильно оформленими, відповідно до чинних норм академічного письма. Це передбачає використання лапок для дослівного цитування, правильне оформлення внутрішньотекстових або підрядкових покликань, дотримання правил пунктуації, а також чітке розмежування власного тексту автора і запозичених фрагментів. Якщо використовують непряме цитування (переказ або парафраз), покликання на першоджерело також є обов'язковим.

Покликання на джерело. Обов'язковим елементом будь-якого цитування є покликання на джерело інформації. Воно дає змогу читачеві перевірити достовірність наведених фактів, ознайомитися з першоджерелом і простежити походження використаних наукових ідей. Покликання має бути достатньо повним, щоб забезпечити швидкий пошук джерела в списку використаної літератури або відповідній бібліографічній базі даних.

Методичний висновок

Для аспірантів правильне цитування є не лише технічною вимогою до оформлення дисертації чи наукової статті, а й важливим складником академічної доброчесності. Доцільно розмежовувати *пряме цитування*,

якщо текст автора відтворюють дослівно, і *непряме цитування (парафраз)*, якщо думку іншого автора передають власними словами з обов'язковим покликанням на джерело. Надмірне використання прямих цитат знижує рівень авторської самостійності дослідження, тому в наукових роботах рекомендують віддавати перевагу аналітичному викладу, узагальненню та критичному осмисленню наукових позицій із належним документуванням використаних джерел.

Отже, дотримання вимог до цитування забезпечує академічну доброчесність, прозорість і відтворюваність наукового дослідження. Точне відтворення запозичених матеріалів, повнота бібліографічних відомостей, єдність стилю оформлення, правильне використання цитат і обов'язкові покликання на першоджерела сприяють підвищенню якості академічного тексту, зміцнюють довіру до результатів дослідження та формують професійну культуру наукової комунікації. Для аспіранта володіння правилами цитування є однією із ключових компетентностей, необхідних для успішної підготовки та захисту дисертаційної праці.

Завдання 5.4. Відредагуйте окремі мовні звороти, уживані в процесі цитування.

(Дослідником) так визначається завдання…
В … аспекті висвітлюється проблема вітчизняними вченими…
У аналогічному напрямку активно працюють (дослідники)
Використовуємо методику, запропоновану дослідником...
Вітчизняна наука представлена працями дослідників…
Дані взяті зі статті…
Детальніше дивіться про це у працях…
До проблеми (якої?) зверталися чимало авторів:…
До цієї проблеми зверталися вчені…
Дослідником … пропонується/стверджується, що…
Дослідник … зазначає/нагадує, що…
Дослідник … вбачає, що…
За переконанням (дослідника),…
Один із підходів представлений у працях…
Пишучи про…, (дослідник) висловив гіпотезу…
Проблемі … приділили увагу…

Завдання 5.5. *Виправте помилки в оформленні покликань.*

1. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Подібна проблематика в частині дослідження інформаційного простору місцевого самоврядування розглядалася в працях Деррієніка Дж. П., Перлмана С., Блура К. Серед вітчизняних учених, що відзначилися дослідженнями міжнародного простору місцевого самоврядування, можна зазначити Боголюбова Б. М, Богородецьку О., Поляновського М., Іванюка О., Приймака С., Гурінову В., Євтуха В., Тарновську Т., Кравченко М. та інших. Вони зробили значний внесок у розвиток теорії та практики міжнародної співпраці місцевих органів управління в Україні.

2. Науковці та правники неодноразово зверталися до теми договору пожертви. Дослідженнями в цій сфері займалися В. Заборовський, А. Блащак, І. Шпуганич, І. Легета, які розглядали специфіку безвідплатних договорів. Основна увага приділялася відмінностям договору дарування і пожертви, їх сутності, правовим наслідкам і формам реалізації (Молодіжний економічний вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця № 4, 2024. https://hneu.edu.ua/content/documents/39/3856/Attaches/mv-4-2024.pdf).

3. Сфера кібербезпеки стала інтенсивно розвиватись з часу гібридної війни проти України і, особливо з прийняттям "Стратегії кібербезпеки України" [9]. Нормативно-правова база знаходиться у стадії створення. Серед робіт, пов'язаних із забезпеченням кібербезпеки варто виділити роботу В. Харченка, О. Корченка та С. Гнатюка, наприклад, [10], які розглядають підвищення безпеки інформаційно-комунікаційного середовища транспорту.

Завдання 5.6. *Ознайомтеся зі зразками бібліографічних описів різножанрових наукових видань. Зверніть увагу на вимоги до їхнього оформлення (відповідно до Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 "Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання").*

1. Наукова та інноваційна діяльність України : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України. 2018. 214 с.

2. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Вид. 2-ге, допов. і випр. Київ : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 254 с.

3. Колодізєв О. М., Поляков В. В. Оцінка загальних тенденцій розвитку глобального валютного ринку. *Вісник Української академії банківської справи*. 2008. № 1 (24). С. 3–15.

4. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. *Освіта України*. 2004. № 5. С. 1–13.

5. Закон України "Про інноваційну діяльність". *Урядовий кур'єр* від 07.08.2002. № 143. С. 64–70

6. Закон України "Про вищу освіту" № 2233-19 від 01.01.2018. *Верховна Рада України.* 2018. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 13.01.2018).

Контрольні запитання

1. Чим відрізняється стиль оформлення APA (American Psychological Association) від вітчизняного ДСТУ 8302:2015? У яких випадках науковцю варто надати перевагу конкретному стандарту?

2. У чому полягає відмінність між авторським та друкованим аркушем? Чому для звітності науковця важливо знати саме кількість авторських аркушів?

3. У чому функціональна відмінність між цитатою-тезою та цитатою-аргументом? Як надмірне використання цитат-аргументів впливає на сприйняття авторського внеску в роботу?

4. За яких умов дозволено непряме цитування (цитування не з першоджерела)? Які ризики спотворення інформації виникають за такого методу?

5. Де проходить межа між коректним перефразуванням чужих думок та мозаїчним плагіатом? Які обов'язкові елементи мають бути наявними під час переказу ідеї своїми словами?

6. Чому використання власних раніше опублікованих текстів без покликання на них (автоплагіат) уважають порушенням академічної доброчесності?

7. Які є специфічні вимоги до оформлення електронних джерел інформації? Чи достатньо вказати лише URL-адресу і чому дата звернення є обов'язковим елементом?

8. Які переваги та недоліки має оформлення списку літератури в алфавітному порядку, порівняно з порядком згадування в тексті? Який спосіб є зручнішим для великих дисертацій?

9. У чому полягає сенс плагіату за типом "некоректного авторства" (наприклад, приписування ідеї відомому вченому для ваги або "забування" співавторів)?

10. Які мовні кліше допомагають коректно ввести цитату в текст, щоб вона не була чужорідним елементом, а органічно доповнювала авторську логіку?

Тема 6. Культура академічного спілкування та мистецтво презентації наукової роботи

Мета: *сформувати в здобувачів вищої освіти розуміння культури академічного спілкування як ключового складника наукової діяльності; розвинути в них навички успішної самопрезентації в академічному середовищі; навчити ефективно й етично здійснювати електронне листування з організаторами наукових заходів; ознайомити з особливостями композиції та мовностилістичних нюансів електронних академічних повідомлень; удосконалити майстерність усного академічного мовлення, особливо з огляду на фонетико-інтонаційні аспекти під час презентації наукових результатів і публічних виступів.*

Основні поняття

Виразність академічного мовлення – категорійна ознака академічного тексту, пов'язана із прагматичним впливом на адресата, виявляють у доборі елементів мовного коду й умінні будувати повідомлення з найпотужнішим ефектом.

Доречність академічного мовлення – категорійна ознака стилістично досконалого, довершеного, бездоганного за своїм змістом і структурою ситуативно зумовленого академічного тексту.

Есе (від фр. *essai* – "спроба") – жанр художньо-публіцистичної, науково-популяризаторської творчості, характерний вільним, не обов'язково вичерпним, але виразно індивідуальним трактуванням теми.

Есе академічне – невеликий за обсягом первинний жанр власне наукового (академічного), науково-навчального, науково-популярного підстилів наукового стилю, що актуалізує конкретну тему чи проблему й орієнтовано на конкретного адресата; витвір, об'єктивований у вигляді академічного тексту, у якому в аналітичній формі подано результати самостійного творчого пошуку, репрезентовано чітку авторську позицію щодо актуалізованої ідеї, наведено переконливі аргументи (чи контр-

аргументи) для обґрунтування відповідних тверджень, зроблено логічні узагальнення.

Етикет – сукупність вироблених суспільством норм і правил, які регулюють зовнішні форми поведінки людини.

Етикет академічний – дотримання академічної культури, академічної доброчесності, академічної грамотності, академічної відповідальності в конкретних ситуаціях академічної комунікації.

Етикет мовний – це сукупність словесних формул увічливості, прийнятих у визначеному колі людей окремого суспільства, окремої країни. Він охоплює сталі формули спілкування в ситуаціях установлення контакту зі співбесідником, підтримання спілкування в доброзичливій тональності.

Етикет науковий – дотримання узвичаєних норм поведінки в науковому спілкуванні, процес реалізації мовно-етикетних формул у конкретних ситуаціях наукової комунікації.

Кодекс комунікативний – система принципів, правил і конвенцій спілкування, що регулюють мовленнєву поведінку учасників комунікації та які ґрунтовано на певних категоріях і критеріях.

Культура академічна – інтелектуально-етична система цінностей, мотивацій, переконань і сприйняттів, які визначають професійну діяльність в освіті й науці.

Логос – класична риторична категорія, яка виявляє єдність слова й думки, указує на те, що слово є результатом розумової діяльності, ґрунтованої на здатності логічно розмірковувати, визначати причинно-наслідкові зв'язки, робити певні узагальнення.

Мистецтво переконання – уміння красномовно (доладно, майстерно, зрозуміло, переконливо тощо) висловлюватися для реалізації авторських інтенцій, захисту власної позиції тощо.

Пафос – класична риторична категорія, ґрунтована на інтелектуальній, вольовій, емоційно-експресивній сфері діяльності, що актуалізує передовсім функцію впливу, досягнення бажаного ефекту.

Повідомлення – форма, у якій передають інформацію в процесі комунікації; упорядкована послідовність відомостей, призначена для передавання в комунікативно-інформаційному процесі (зокрема й академічному).

Промова – усний публічний виступ, із метою висвітлення інформації та впливу на розум, почуття і волю слухачів. Потребує підготовки, яка залежить від досвіду оратора й обставин, за яких буде відбуватися

виступ. Залежно від мети, промова буває агітаційною, інформаційною, надихальною, переконувальною, розважальною.

Репліка (від лат. *replico* – "повертаю назад", "відбиваю") – окреме коротке висловлення в діалозі чи полілозі, що вимовляють у відповідь на сказане.

Практичні завдання

Завдання 6.1. *Виконайте тестові завдання.*

1. Фундаментом академічної доброчесності в науковому середовищі є

А використання будь-яких доступних даних без зазначення першоджерела

Б швидка публікація результатів без попередньої перевірки колегами

В дотримання етичних принципів та визнання авторства інших дослідників

Г написання роботи лише за допомогою штучного інтелекту без правок

2. Правило оформлення слайдів, яке вважають оптимальним для забезпечення читабельності тексту, – це

А Розміщення якомога більшого обсягу тексту для детального інформування.

Б Заповнення слайда яскравими анімованими переходами між кожним реченням.

В Використання дрібного шрифту (меншого ніж 14-й кегль) для економії простору.

Г Правило "6 × 6" (не більше ніж 6 рядків по 6 слів на слайді).

3. Елемент, який обов'язково має бути на початку презентації наукової роботи для полегшення орієнтації слухачів, – це

А детальна біографія автора, починаючи зі шкільних років

Б повний список використаної літератури на 5 слайдах

В текст усієї вступної частини роботи без скорочень

Г план або структура доповіді

4. Виявом академічного плагіату є

А оприлюднення результатів чужого дослідження як власних без посилання на автора

Б цитування фрагмента тексту з обов'язковим зазначенням джерела в дужках

В переказ загальновідомих наукових фактів без покликання на конкретний підручник

Г самоцитування власних раніше опублікованих робіт із належним посиланням

5. Ознака, яка характеризує науковий стиль мовлення під час доповіді, – це

А емоційність та надмірне використання художніх епітетів

Б об'єктивність, логічність, точність та вживання спеціальної термінології

В використання розмовних виразів та жаргону для "наближення" до публіки

Г побудова речень лише з риторичних запитань без відповідей

6. Роль візуальних засобів (діаграм, графіків) у науковій презентації така

А заповнення порожнього місця на слайдах для краси

Б наочне підтвердження висновків та полегшення аналізу великих масивів даних

В відволікання аудиторії від слабких місць дослідження за допомогою яскравих кольорів

Г демонстрація навичок автора з використання графічних редакторів

7. Рекомендація доповідачу, якщо йому поставлено некоректне або агресивне запитання, така

А Відповісти агресією на агресію, щоб захистити свій авторитет.

Б Залишити аудиторію на знак протесту проти такої поведінки.

В Зберегти спокій, подякувати за запитання і відповісти максимально аргументовано по суті.

Г Проігнорувати запитання і відразу звернутися до іншого слухача.

8. Темп мовлення, який є найбільш ефективним під час захисту наукової роботи, – це

А Постійна зміна темпу від шепоту до крику для створення драматичного ефекту.

Б Максимально повільний, щоб розтягнути виступ на довше.

В Дуже швидкий, щоб устигнути прочитати весь текст за лімітований час.

Г Помірний, з акцентами на ключових моментах та паузами для роздумів.

9. Самоплагіат в академічному середовищі – це

А написання роботи самостійно, без сторонньої допомоги

Б повторне використання власних раніше опублікованих текстів без посилання на них

В використання власних ідей у різних розділах однієї й тієї самої роботи

Г зміна назви статті перед її повторним поданням у той самий журнал

10. Розділ, який має логічно завершувати наукову презентацію, – це

А порожній слайд для записів слухачів

Б опис проблем, із якими автор зіткнувся під час збирання даних

В повний текст анотації роботи іноземною мовою

Г висновки та відповіді на запитання аудиторії

Завдання 6.2. *Прочитайте текст, з'ясуйте, що може перешкоджати ефективності спілкування.*

Спілкуванню властивий діалоговий характер. Воно відбувається між двома людьми, рідше – між людиною і групою, ще рідше – між людиною і суспільством. Діалог репрезентує комунікативну взаємодію між людьми, а також те, що ця взаємодія відбувається з певною метою: висловити своє ставлення до когось, поінформувати, спонукати до дії, обмінятися поглядами, переконати в чомусь тощо. Досягнення мети буває різним – успішним, недостатньо успішним або й зовсім невдалим. Тому виникає питання ефективності, дієвості спілкування. Адже воно незрідка натрапляє на різні ускладнення або й перепони, пов'язані з віковими, статевими, соціальними, національними відмінностями співрозмовників, їхнім неоднаковим характером і темпераментом, ступенем освіченості й вихованості, розбіжностями в поглядах на життя та іншими якостями, властивими конкретним людям.

Розумові здібності, ерудиція, сила волі, працездатність та інші позитивні якості можуть не мати потрібних результатів, якщо людина не вміє належно спілкуватися, і, навпаки, досконале спілкування може стати ключем до успіху людини в суспільстві. Уміння спілкуватися, товариськість, комунікабельність (фр. *communicable* – "той, що з'єднується",

від пізньолат. *communicabilis* – "поєднуваний") – це риси людини, які цінують найбільше. Мова не лише про людей як членів суспільства загалом, а й як представників певних професій [22].

Завдання 6.3. *Ознайомтеся з окремими з основних правил спілкування. Які ще правила вам відомі? Пригадайте й запишіть їх.*

1. Будьте завжди ввічливими, привітними й доброзичливими, із повагою ставтеся до співрозмовника.

2. Умійте слухати інших і ніколи не перебивайте.

3. Не бійтеся розпочинати розмову з незнайомими людьми, але не будьте нав'язливими.

4. Говоріть (пишіть) про те, що може зацікавити слухачів (читачів), зважайте на їхній вік, характер, інтереси.

5. Не завдавайте людям шкоди словом. Не ображайте, не говоріть неприємного іншим, не виявляйте своєї неповаги, не вживайте грубих слів.

Завдання 6.4. *Поміркуйте, на які правила етикету електронного листування варто зважати обов'язково.*

Коротко зазначте тему листа.

Використовуйте звертання.

Дотримуйтеся стислості й чіткості.

Дотримуйтеся норм оформлення листа.

Дбайте про кібербезпеку.

Перевірте свою електронну адресу.

Будьте грамотними.

Будьте пунктуальними.

Правила етикету електронного листування:

заповнюйте всі поля, призначені для службової інформації;

починайте текст листа із привітання, завершуйте підписом;

зважайте на призначення листа, чітко окреслюйте тему;

пишіть повідомлення стисло, дотримуйтесь правил правопису;

не додавайте без потреби вкладені файли до листа;

повідомляйте адресатові, які файли додаєте до листа;

будьте ввічливими, стриманими й толерантними.

Завдання 6.5. *Напишіть електронного листа колегам, у якому вкажіть проблемні питання щодо підготовки до наукової конференції, виокреміть найскладніші питання (конференція CED – 2025 "Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця").*

Зверніть увагу!

Форми давального відмінка широко використовують у наукових, офіційно-ділових і навчально-методичних текстах, зокрема під час оформлення документів, присвят, подяк, звернень, бібліографічних описів та інших видів академічної комунікації (рис. 6.1).

Рис. 6.1. **Форми давального відмінка**

Іменники – назви осіб (істоти). Для більшості іменників чоловічого роду, що називають осіб, нормативними є закінчення *-ові (-еві, -єві)*. Саме ці форми вважають стилістично нейтральними й рекомендують для наукового та офіційно-ділового мовлення *(директорові, викладачеві, водієві)*.

Поряд із ними можливі й короткі форми на *-у (-ю) (директору, викладачу, водію)*, однак у сучасному академічному мовленні перевагу віддають повним формам із закінченнями *-ові (-еві, -єві)*, оскільки вони точніше передають граматичні відношення та сприяють уникненню двозначності.

Прізвища, імена та по батькові. Прізвища чоловічого роду також переважно мають закінчення *-ові (-еві, -єві)*. Під час оформлення офіційних документів рекомендують уникати одноманітного повторення однакових закінчень. Тому в конструкціях типу *прізвище + ім'я + по батькові* допускають чергування закінчень *(Петренкові Олександру Дмитровичу; Олександрові Дмитровичу Петренку)*. Таке варіювання відповідає нормам сучасної української літературної мови та поліпшує милозвучність тексту.

Іменники – назви неістот. Для іменників, що позначають предмети, явища, місця або абстрактні поняття, нормативними можуть бути як форми на *-ові (-еві, -єві)*, так і форми на *-у (-ю) (комітетові* і *комітету; краєві* і *краю)*. Вибір форми залежить від мовної традиції, стилістичних особливостей та усталеності слововживання.

Іменники, що мають лише закінчення -у (-ю). Окремі іменники чоловічого роду в давальному відмінку мають лише закінчення *-у (-ю)*. Переважно це слова, у яких інші форми можуть призвести до зміни значення або втрати нормативності *(острову, Києву)*. Такі форми необхідно запам'ятати як нормативні.

Географічні назви. Особливу увагу слід приділяти географічним назвам. Якщо основа слова закінчується на *г, к, х,* можливе чергування приголосних під час творення форм давального відмінка. Водночас сучасна мовна практика рекомендує переважно використовувати форми на *-у (-ю),* особливо тоді, коли чергування приголосних ускладнює сприйняття слова або змінює його звуковий вигляд *(у Цюриху; у Люксембургу)*.

Методичний висновок

Під час написання дисертації, наукової статті, кваліфікаційної роботи чи офіційних документів аспірантам доцільно надавати перевагу формам давального відмінка, рекомендованим сучасними нормами української літературної мови. Особливо це стосується назв осіб, де закінчення *-ові (-еві, -єві)* забезпечують точність граматичного оформлення та відповідають вимогам офіційно-ділового й наукового стилів. Водночас необхідно зважати на нормативні особливості окремих груп іменників, географічних назв і власних імен.

Знання нормативних закінчень, уміння доречно використовувати їх залежно від семантики іменника та комунікативної ситуації, сприяють підвищенню культури академічного письма, забезпечують мовну правильність офіційних документів і відповідають сучасним стандартам української наукової мови.

Завдання 6.6. *Схарактеризуйте алгоритм роботи над академічною промовою:*

1) **інвенція** (винахід, задум, ідея) – розроблення концепції майбутнього виступу: визначення предмета обговорення; виокремлення основних суперечливих аспектів та формулювання теми як проблеми; заглиблення в матеріал (вивчення енциклопедичних та емпіричних праць, інших джерел, присвячених дослідженню проблеми); критичне осмислення зібраного матеріалу;

2) **диспозиція** (лат. *dispositio* – "розташування") – формування структури виступу: складання плану; визначення структурних компонентів вступу, основної частини, висновків; розташування матеріалу, відповідно до структурно-логічної схеми;

3) **елокуція** та **елоквенція** (лат. *elocutio* – "висловлювання") – методика створення тексту промови (тези, аргументи) та засоби виразності: відбір мовленнєвих засобів, які відповідають пізнавальним можливостям студентської авдиторії; застосування риторичних тропів і фігур (метафори, порівняння, риторичного звертання, риторичного запитання, аналогії, інверсії, ампліфікації, антитези тощо);

4) **меморія** (лат. *memoria* – "пам'ять") – запам'ятовування матеріалу лекції з використанням мнемотехнік, створенням постеру чи презентації.

Завдання 6.7. *Які з наведених формулювань доречно, а які недоречно використовувати під час наукового виступу? Запропонуйте, де потрібно, удаліші конструкції.*

Хочу вам розповісти про … Тема доповіді … Дивіться, як це працює …

У сучасній економічній науці … багато уваги приділяється проблемі …

Незважаючи на вагомий доробок учених у сфері …, потребує окремого дослідження питання … Об'єктом мого дослідження були … Хотів би поділитися з вами … На особливу увагу заслуговує питання … Звертаю вашу увагу на те, що … Передусім варто зазначити … Це всім відомо.

Ви задали питання … Я ставлюся до Вас з повагою, але …

Контрольні запитання

1. У чому полягає принципова відмінність між академічним резюме **(CV)** та звичайним робочим резюме? Які розділи є критично важливими для науковця в процесі подання заявки на грант або стажування?

2. Як трансформувати розгорнуті результати дослідження у формат **коротких тез**, не втративши водночас наукової новизни та доказовості?

3. Яких правил цифрового етикету слід дотримуватися під час комунікації з **редакторами** та **рецензентами** наукових видань, особливо в ситуаціях, коли ви не згодні з отриманими зауваженнями?

4. Які обов'язкові структурні елементи має містити **електронний лист-запит** до іноземного колеги щодо академічної мобільності або спільного дослідження?

5. Як змінюється роль активного сприйняття інформації та методи залучення аудиторії під час **онлайн-захисту** чи вебінару, порівняно із традиційним виступом в аудиторії?

6. Які типові помилки у використанні **демонстраційних засобів** (слайдів, графіків) можуть завадити сприйняттю проміжних результатів дослідження і як їх уникнути?

7. Як **темп мовлення** та використання **логічних пауз** впливають на переконливість наукової аргументації? Чому занадто швидкий темп є небажаним для академічного виступу?

8. Як за допомогою **порядку слів** та **логічного наголосу** в усному мовленні виділити "рему" (нову інформацію), щоб слухачі чітко зрозуміли головний висновок автора?

Змістовий модуль 2
Культура академічного письмового мовлення науковця

Тема 7. Наукова стаття – самостійний жанр академічної комунікації

Мета: *розвинути в здобувачів вищої освіти усвідомлення наукової статті як окремого жанру академічної комунікації, ознайомити їх із ключовими аспектами подання проміжних та прикінцевих результатів наукових досліджень у форматі статті. Формувати навички застосування основних методик написання наукових текстів із дотриманням вимог до їхньої структури й оформлення; навчити аналізувати зміст, логічно вибудовувати структуру статті, відповідно до сучасних академічних стандартів, а також удосконалити вміння чітко, послідовно та науково коректно подавати результати дослідження в письмовій формі.*

Основні поняття

Заголовок – перша частина твору**,** інформативна одиниця, стиснута згортка цілого тексту твору, що відображає його тему і відповідає змісту.

Змістовно-концептуальна інформація (ЗКІ) – інформація, яка повідомляє читачеві індивідуально-авторське розуміння відношень між явищами, описаними засобами ЗФІ. Таку ЗКІ виводять із цілого тексту, і вона є творчим авторським переосмисленням того, що сприймає, відтворює автор. ЗКІ потребує тлумачення, що стає можливим у разі занурення не лише в текст, а й у дискурс. Тому декодування тексту потребує знання епохи, мовних особливостей жанру, стилю, індивідуальності автора. Отже, ЗКІ складається із замислу автора та змістової інтерпретації.

Змістовно-підтекстова інформація (ЗПІ) – інформація, пов'язана із глибинним змістом, який криється в конотативних співзначеннях та породжується асоціативними зв'язками читацького сприйняття.

Змістовно-фактуальна інформація (ЗФІ) – інформація, яка містить повідомлення про факти, події, процеси, які відбуваються в реальному чи віртуальному світі.

Конструктивно-синтетичний метод – метод дослідження, який полягає в практичному уявному поєднанні частин властивостей (сторін) досліджуваного об'єкта у єдине ціле. Синтез нерозривно пов'язано з аналізом і не існує без нього: синтетичне знання об'єкта ґрунтується на виділенні його складників чи характерних особливостей. Синтез забезпечує такі розумові процеси, як узагальнення, систематизація, зіставлення, разом із якими він становить логічний апарат мислення.

Критико-аналітичний метод – метод критичного аналізу наукової проблеми чи практичного досвіду, який полягає в уявному чи практичному розкладанні досліджуваного предмета або явища на характерні для нього складені елементи, виділення в ньому окремих сторін, вивчення кожного елемента чи сторони явища окремо як частини цілого. Аналіз дає змогу виявити будову досліджуваного об'єкта, його структуру, відокремити істотне від несуттєвого, звести складне до простого, класифікувати предмети та явища. Мета аналізу – пізнання частин як елементів складного цілого.

Метод аналогій – дає змогу встановити відношення еквівалентності (відповідності, схожості) між двома системами, які розглядають, за деякими ознаками.

Наукова стаття – це найбільш поширений жанр академічного мовлення, невелика за обсягом письмова робота (6 – 24 друк. с., 0,35 – 1 друк. арк.), у якій розглядають, переважно, одну наукову проблему, описують кінцеві або проміжні результати проведеного дослідження, обґрунтовують способи їхнього досягнення, а також накреслюють перспективи подальших напрацювань.

Поняття – форма мислення, яка відображає найбільш суттєві властивості, зв'язки та відношення предметів і явищ у їхній суперечності й розвитку; думка або система думок, що узагальнює, виділяє предмети деякого класу за визначеними загальними та в сукупності специфічними для них ознаками.

Проблема – множинність наукових питань майбутніх досліджень; складне теоретичне або практичне питання, що потребує дослідження.

Факт науковий – ті чи ті реалії об'єктивної дійсності, які стають об'єктом науково-дослідницької діяльності й на основі яких визначають певні закономірності, особливості, вибудовують теорії, формулюють закони.

Практичні завдання

Завдання 7.1. *Виконайте тестові завдання.*

1. Основна функція наукової статті в системі академічної комунікації – це

А просте накопичення бібліографічних посилань для підвищення рейтингу

Б звітність перед грантодавцями без обов'язкового наукового внеску

В оприлюднення нових наукових результатів та введення їх у науковий обіг

Г популяризація наукових знань серед широкого кола читачів без спеціальної підготовки

2. Акронім IMRAD, який визначає класичну структуру наукової статті, – це

А Index, Metadata, Review, Analysis, Data

Б Introduction, Methods, Results, and Discussion

В Investigation, Methodology, Reporting, Archives, Distribution

Г Information, Materials, References, Appendix, Diagrams

3. Розділ статті, у якому автор має чітко сформулювати наукову новизну та мету дослідження, – це

А вступ (introduction)

Б методи (methods)

В висновки (conclusions)

Г результати (results)

4. Головна вимога до розділу "Методи" (Methods) у науковій статті – це

А приховування деталей для захисту авторських прав на методику

Б стислість (опис методів не має перевищувати одного речення)

В відтворюваність (можливість повторити дослідження за описаним алгоритмом)

Г художність викладу для зацікавлення читача

5. Оптимальним способом презентації результатів дослідження у статті для кращого сприйняття є

А дублювання однієї й тієї самої інформації і в таблиці, і в графіку, і в тексті

Б поєднання текстового опису з візуалізацією (таблиці, графіки, діаграми)

В тільки текстовий опис без жодних ілюстрацій

Г подання всіх первинних даних у формі нескінченних списків чисел у тексті

6. Розділ "Обговорення" (Discussion) відрізняється від розділу "Результати" (Results) тим, що

А в "Обговоренні" автор лише висловлює вдячність колегам

Б це ідентичні розділи, які просто мають різні назви в різних журналах

В в "Обговоренні" наводять лише невдалі експерименти

Г в "Обговоренні" результати інтерпретують та порівнюють із працями інших авторів

7. Анотація (Abstract) у науковій статті – це

А список усіх цитованих джерел у статті

Б рекламний текст для залучення інвесторів

В вступна частина, де описують біографію автора

Г стислий виклад усієї статті, що дозволяє зрозуміти її сенс без читання повного тексту

8. Під час оформлення списку літератури (References) критично важливим є

А алфавітний порядок за іменами авторів, незалежно від прізвищ

Б кількість джерел має бути не меншим ніж 100 для будь-якої статті

В використання тільки джерел, виданих упродовж останніх двох років

Г точне дотримання вибраного стандарту цитування (APA, MLA, Harvard тощо)

9. Доцільно презентувати проміжні результати дослідження в науковій статті так

А Додумувати результати, яких ще немає, для повноти картини.

Б Видавати їх за остаточні та завершені висновки.

В Як етап роботи із чітким зазначенням того, що дослідження триває.

Г Описувати тільки теорію без згадки про жодні визначені дані.

10. Вимога до мови та стилю наукової статті, яка є визначальною, – це

А точність, логічність, немає двозначності та використання термінів

Б використання розмовного стилю для дружнього тону із читачем

В надмірна складність речень для демонстрації високого інтелекту

Г значна кількість метафор та порівнянь для емоційного впливу

Завдання 7.2. *Прочитайте текст, з'ясуйте, яке значення має заголовок (назва) тексту.*

Дослідники, розглядаючи параметри тексту, не залишили поза увагою й категорії інтегративності, яка дає змогу оперувати окремими різними за обсягом текстовими фрагментами як автосемантичними одиницями. А коли розглядають увесь текст, то всі фрагменти інтегрують у єдине ціле, одним із засобів зв'язку водночас є заголовок, бо саме він має властивість зв'язувати всі частини тексту. Крім того, заголовок обмежує текст і наділяє його завершеністю, підпорядковуючи певному задуму (концепту твору), тобто назву виявляють в усіх конкретних формах реалізації способу інтеграції тексту. Саме заголовок інтегрує всі види текстової інформації.

Вибираючи заголовок, автор чітко уявляє собі, що він створює, на чому хоче сконцентрувати увагу читача. Вибір заголовка залежить і від самого автора, тобто від його внутрішнього "Я", та від суспільних умов, у яких живе і творить митець.

"Турбота про композицію починається вже з самої назви, без неї я просто не можу розпочати працю, в ній я втілюю свою ідею. Назва – це цілий світ, у якому повинні жити твої герої, хай він не справжній, а лише такий, що виникає у твоїй уяві, але це правдивий світ, зі своїми законами, своїми суперечностями і в ньому існують свої межі, чітко окреслені назвою – заголовком", – зізнається П. Загребельний *("Ідея – зерно твору")*.

Безперечно, заголовок у тексті є однією з найсуттєвіших ознак, він є авторським концептом і конденсатом усього змісту. Заголовок координують із семантикою тексту, він є домінантою, яка утворює в художньому творі смислову та емоційну єдність. Тому є всі підстави стверджувати, що заголовок актуалізує всі типи текстової інформації: змістовно-фактуальної, змістовно-концептуальної та змістовно-підтекстової [12].

Завдання 7.3. *Ознайомтеся з основними типами заголовків. Пригадайте й запишіть приклади.*

Заголовок наукового тексту відображає задум автора, визначає межі інформації, яку має подати автор. Науковці виділяють кілька типів заголовків:

назви загального характеру ("Дослідження демографічних проблем сучасного світу"; "Формування системи міжнародних маркетингових комунікацій у сучасних умовах глобалізації");

назви, які конкретизують питання, що досліджує автор ("Структурно-функціональне моделювання процесу управління ліквідністю банку"; "Особливості використання гнучких методологій проєктного управління в умовах глобальних змін");

назви, що відображають особливості авторського формулювання питання ("Сучасне термінотворення: симптоми і синдроми").

Завдання 7.4. *Поміркуйте, яке значення має складання плану в процесі роботи над науковою статтею.*

План – короткий запис, що відображає послідовність викладу думки, розкриває зміст тексту і відновлює його в пам'яті.

План – це каркас майбутньої праці. Важливі ознаки плану – чіткість, логічність і лаконічність у формулюванні пунктів.

Основними принципами складання плану готового наукового тексту є:

установлення розподілу тексту на смислові блоки;

визначення головної думки кожного виділеного смислового блоку;

формулювання пунктів плану (заголовків).

Принципи складання плану наукового тексту, що створюють, такі:

установлення структури тексту (вступ, основна частина, висновки);

визначення головної думки кожної частини;

з'ясування кола важливих питань у складі кожної частини;

формулювання пунктів і підпунктів плану, що становлять логічну єдність.

Розрізняють прості та складні плани, робочі плани, плани-проспекти. Робочі плани складають упродовж виконання кваліфікаційної наукової роботи. Тут у загальних рисах подають характеристику предмета дослідження, перелік завдань за схемою: історія – теорія – практика, які потребують виконання. Визначають необхідну кількість розділів, підрозділів та їхні назви. У процесі виконання наукової роботи такий план декілька разів уточнюють і доповнюють.

Графічна культура оформлення плану – це рубрикація тексту, нумерація і називання розділів, підрозділів (параграфів), додатків тощо. Застосування рубрикації сприяє відображенню логіки наукового дослідження.

Завдання 7.5. *Ознайомтеся зі статтею студентки Шиян Д. А. "Семантичний аналіз поняття "імідж"" (Молодіжний економічний вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 2024. № 3. С. 410–412). З'ясуйте недоліки щодо оформлення основних структурних елементів.*

Завдання 7.6. *Поміркуйте, яке значення академічної критики у з'ясуванні істини. Як варто критикувати опонента?*

Погоджуємося з авторами щодо необхідних умов відповідності наукової статті сучасним вимогам та наголошуємо, що в науковій статті має бути не просто критичність у відборі фактів, а конструктивна, толерантна критика, зважаючи на те, що будь-який науковий висновок, навіть за достовірності фактів, надто у сфері гуманітарних наук – погляд конкретного науковця, що має право на її оприлюднення та відстоювання, спираючись на доказову базу. Проте ймовірність уточнення чи заперечення думки також є можливими, зважаючи на плинність часу, стрімкий прогрес в усіх сферах суспільства, вибіркову базу досліджуваних об'єктів/суб'єктів тощо. Отож, варто убезпечувати науково-конфліктну ситуацію в результаті написання статті через формулювання толерантно-виважених наукових апелювань, на кшталт: "погоджуючись з автором щодо ..., спробуємо уточнити ...", "не применшуючи наукової цінності наданих автором даних, зауважимо, що ...", "не заперечуючи поданої в статті наукової інформації, зазначимо, що ..." тощо. Натомість доцільно уникати різко-критичних коментарів, наприклад: "категорично не погоджуємося з автором щодо ...", "неправильно тлумачить поняття ... автор статті ...", "не розуміємо, як можна було автору зробити такий висновок ..." тощо. Наголосимо, що вказані коментарі співавтором статті – І. Осадченко – констатовано в процесі рецензування численної кількості наукових публікацій, виконуючи обов'язки голови / члена редколегії вітчизняних та закордонних наукових фахових видань.

Завдання 7.7. *З'ясуйте, із якою метою використовують наведені формули в науковій статті.*

1. По-перше, з одного боку, з іншого боку.

2. Тепер, тоді, потім, передусім, перш ніж, почнімо з того, що, ще раз повернемося, потім, пізніше, на закінчення, на завершення.

3. І також, окрім цього, до речі, крім того, водночас, між іншим, цікаво зазначити, інакше кажучи, як було вже сказано, згідно із цим, відповідно до цього.

4. Отже, словом, зрештою, що й треба було довести, можна зробити висновок, можна дійти висновку, на основі цього, ми переконуємося в тому, що, зі сказаного випливає, ці дані засвідчують.

Контрольні запитання

1. У яких випадках у процесі написання статті більш доцільно застосовувати конструктивно-синтетичний метод, а у яких – критико-аналітичний? Як вибраний метод впливає на структуру викладу?

2. Чому "аналіз останніх публікацій" є критично важливим елементом вступу? Як цей блок допомагає автору обґрунтувати актуальність власного дослідження?

3. На якому етапі роботи над статтею слід остаточно визначати та експлікувати (пояснювати) використовувані терміни? Чи варто це робити у вступі чи безпосередньо в основній частині?

4. Як забезпечити ідеальну погодженість між назвою статті, її метою, поставленими завданнями та фінальними висновками? Яка роль розгорнутого плану в цьому процесі?

5. Що саме мають на увазі під повним обґрунтуванням досягнутих результатів в основній частині? Які типи аргументів (статистичні, логічні, емпіричні) є найбільш вагомими у вашій галузі?

6. Які типові логічні помилки заважають формулюванню якісних висновків (наприклад, підміна висновків анотацією або простим переліком виконаних дій)?

7. Чому наукову статтю обов'язково мають завершувати окресленням перспектив подальших розвідок? Чи не знецінює це поточні результати автора?

8. Які критерії перевірки наукової статті на мовностилістичному рівні є найбільш значущими? На що слід звертати увагу, щоб текст не перетворився на компіляцію чужих думок?

Тема 8. Сучасні вимоги до написання й оформлення дисертаційної роботи

Мета: *сформувати в здобувачів вищої освіти цілісне розуміння сучасних вимог до написання й оформлення дисертаційних робіт; забезпечити ознайомлення із ключовими принципами підготовки досліджень, відповідно до актуальних академічних стандартів. Сприяти розвитку навичок структурування наукового матеріалу, логічного й аргументованого викладу результатів досліджень, а також їхнього грамотного оформлення; удосконалити вміння дотримуватися принципів академічної доброчесності, послуговуватися науковим стилем і дотримуватися визначених норм оформлення дисертаційних робіт.*

Основні поняття

Анотація (лат. *annotatio* – "зауваження", "помітка") – короткий виклад змісту книги, статті, дисертації, звіту тощо. Дає змогу робити висновки про доцільність їхнього більш докладного вивчення. Анотування, окрім змісту твору, зважає на його призначення, цінність, спрямованість.

Дисертація (лат. *dissertatio* – "твір", "обговорення", "розсуд", "доповідь") – спеціально підготовлена академічна праця на правах рукопису, яку виконують для прилюдного захисту на здобуття наукового ступеня. В Україні розрізняють дисертацію для здобуття наукового ступеня кандидата наук та доктора наук.

Зміст наукової праці – основна частина роботи, обґрунтування відповіді на її центральне питання, передане заголовком роботи (тобто обґрунтування основного результату цієї роботи). Передбачає: а) зведення основного питання до допоміжних питань; б) відповіді на допоміжні питання і на основі цих відповідей і передумов обґрунтування відповіді на основне питання. Процес зведення основного питання (заголовка) до допоміжного дає правильно побудований план наукової праці (виділення глав, параграфів, пунктів, підпунктів тощо).

Інтерпретація (від лат. *interpretatio* – "посередництво") – тлумачення, роз'яснення змісту явища, чи тексту знакової структури, що сприяє їхньому розумінню. Мета інтерпретації – виявлення і фіксування комплексу характеристик опрацьованого матеріалу, на основі якого пояснюють основні тенденції та формулюють висновки.

Мета дослідження – методологічна характеристика дослідження; уявлення про результат. Ставлячи перед собою мету, дослідник планує, якого результату він має намір досягнути, яким буде цей результат.

Новизна дослідження – методологічна характеристика дослідження; передбачає конкретну відповідь на запитання: що зроблено з того, що іншими не було зроблено? Яких результатів досягнуто вперше? Виявляє співвіднесеність основних методологічних характеристик: чим більш конкретно сформульовано проблему, визначено предмет дослідження, показано практичну і наукову актуальність теми, тим більш зрозумілим самому дослідникові, що саме він виконав уперше, який його конкретний внесок у науку.

Практичні завдання

Завдання 8.1. *Виконайте тестові завдання.*

1. Структурний компонент дисертації, що обов'язково містить обґрунтування вибору теми, визначення об'єкта, предмета та наукової новизни, – це

А основна частина (розділи)

Б вступ

В висновки до розділів

Г анотація

2. Типовим мовним недоліком у тексті дисертації є

А дотримання логічної послідовності у викладі думок

Б уживання безособових конструкцій (наприклад, *установлено, доведено*)

В застосування загальноприйнятої міжнародної термінології

Г використання багатослівних канцеляризмів та мовних штампів

3. Головною метою написання анотації до дисертаційної роботи є

А детальний опис біографії автора та його життєвого шляху

Б стисле ознайомлення наукової спільноти із сенсом роботи та її основними результатами

В реклама дисертації для продажу її комерційним організаціям

Г подання повного списку використаних у роботі джерел

4. Процедура апробації результатів дисертаційної роботи передбачає

А таємне написання роботи без консультацій із науковим керівником

Б тільки роздрукування тексту дисертації в кількох примірниках

В отримання довідки про те, що немає судимості автора

Г доповіді на конференціях, участь у семінарах та обговорення положень роботи в наукових колах

5. Вимога, яка є обов'язковою для оформлення рисунків і таблиць у тексті дисертації, – це

А усі графічні матеріали мають розміщувати лише на останній сторінці роботи

Б рисунки можна не підписувати, якщо вони є зрозумілими

В таблиці має бути виконано лише від руки для автентичності

Г кожен об'єкт мусить мати назву та нумерацію, а в тексті має бути посилання на нього

6. Мовний стиль, який домінує в тексті дисертації, – це

А науковий

Б публіцистичний

В художній

Г офіційно-діловий

7. Тавтологія, в контексті мовних вад дисертації, – це

А уживання складних синтаксичних конструкцій

Б посилання на власні попередні публікації

В невиправдане повторення однакових або споріднених за змістом слів у межах одного речення

Г використання цитат іноземними мовами з перекладом

8. Під час публічного захисту дисертації відбувається таке

А здобувач вищої освіти доповідає результати, відповідає на запитання членів ради та опонентів

Б автор просто здає роздруковану роботу в архів без жодних промов

В здійснюють перевірку лише грамотності написання тексту

Г члени вченої ради пишуть за автора висновки його роботи

9. Розділ "Додатки" у структурі дисертації – це

А дублювання розділів основної частини іншою мовою

Б розміщення допоміжних матеріалів (анкет, програм, великих таблиць), що підтверджують результати

В зберігання копій паспорта та диплома автора

Г виправлення помилок, які було зроблено після друкування основного тексту

10. Характеристика, яка є ключовою для анотації дисертації, – це

А максимально можливий обсяг (понад 100 сторінок)

Б немає будь-яких згадок про методи дослідження

В емоційність та суб'єктивність оцінок

Г інформативність та лаконічність

Завдання 8.2. *Прочитайте текст, з'ясуйте, яке значення вступної частини академічного дослідження у структурі роботи, продовжте ряд мовних засобів, які варто вживати для обґрунтування актуальності теми дослідження.*

Мовне оформлення композиції академічного дослідження

"Обличчя" наукового тексту – це його вступ. Цей складник композиції виконує функцію програми дослідження. Робочий варіант вступу має бути написаним уже на початку виконання цілісної наукової роботи. А остаточно його варто оформляти на завершальному етапі роботи, коли вже достатньо повно буде виявлено її результати, відповідно до поставлених завдань.

Схема побудови вступу академічної роботи є стандартною:

обґрунтування актуальності наукової проблеми;

характеристика наявних за цією темою теоретичних і практичних досліджень, історія питання;

визначення предмета дослідження, мети, завдань, гіпотези;

обґрунтування використаних методів.

Мовні засоби, які використовують для обґрунтування вибору теми та її актуальності, можуть бути такі: *проблема … має першорядне, наукове, теоретичне, практичне значення; проблема є актуальною, цікавою, доцільною, не втратила свого значення, актуальності* тощо.

Завдання 8.3. *Відредагуйте мовні конструкції вступної частини дисертації.*

Актуальність. Ускладнення та динамізм зовнішнього середовища, стрімке розвинення сфери науково-технічних досягнень, інформаційних технологій, світових ринків та підвищення конкурентної боротьби на них, кризові та воєнні конфлікти вимагають формування відповідальної моделі

управління міжнародним бізнесом за рахунок створення позитивного іміджу компанії, розроблення та втілення нових ідей у виробництво якісних та унікальних товарів, реалізації інноваційних організаційних форм управління та маркетингових технологій.

Розроблення методичних та практичних рекомендацій щодо оцінки ризику діяльності небанківських фінансових установ, їх суспільну важливість дозволить попередити ризик та своєчасно здійснити превентивні заходи щодо його зниження, є актуальною темою дослідження, зокрема в умовах виникнення воєнного ризику в країні. Потреба в цих розробках підтверджується положеннями Стратегії розвитку фінансового сектору України… Також актуалізація теми визначається новим Положенням НБУ… Воєнний стан, що введено в дію, посилив актуальність теми дослідження…

Завдання 8.4. *Ознайомтеся з мовними конструкціями, вживаними в першому (описовому) розділі дисертації, уведіть їх у речення.*

У першому (описовому) розділі міститься огляд праць вітчизняних та закордонних науковців з означеної проблеми. Схожі позиції дослідників можна позначити переліком прізвищ авторів. Можливі такі мовні формули: *Цієї ж позиції дотримуються ...; Протилежну думку висловлює ...; Слід (важливо, необхідно) відзначити (зауважити, зазначити, звернути увагу, підкреслити, указати, виділити той факт, що ...); спочатку, насамперед, перш ніж; після того, як; наприкінці; перед тим, як; автор розглядає, розкриває, висвітлює, порушує, розв'язує, торкається проблеми, занурюється в проблему, зупиняється на проблемі; уважає; відзначає, що; пише, що; підкреслює, що; справедливо вказує на те, що; автор стверджує, аналізує, характеризує, переконливо доводить, порівнює, зіставляє, з'ясовує, підкреслює, посилається на, наголошує на важливості, формулює; виходить із того, що; автор переконаний, обґрунтовує, схвалює погляд, накреслює перспективу; автор припускає, висловлює припущення, пропонує; автор заперечує, стверджує, ігнорує, дорікає, критикує, не підтверджує висновок словами, спростовує, критично ставиться, ставить завдання, підтверджує висновок фактами; причину вбачає в тому, що.*

Огляд літератури закінчують висновками та пропозиціями стосовно завдань, які необхідно дослідити в контексті виконуваної роботи. Мовні кліше цього складника такі: *Нам видається, що ...; Ці обставини дають нам підстави припускати, що ...; Усі це дозволяє висловити нам такі*

припущення: ...; Спинимося (зупинимося) докладніше на ...; Перейдемо до розгляду ...; Продовжимо розгляд ...; Розглянемо; 90-ті рр. позначено творчими пошуками науковців у галузі …; Узагальнивши найвагоміші здобутки вітчизняного і світового мовознавства, українські … запропонували власне бачення і суто авторське тлумачення …; Зважання українських учених на здобутки закордонних дослідників стимулювало нові підходи до …; На початку XXI ст. виразною стає тенденція до …; Як засвідчує аналізований матеріал; За нашим спостереженням, найпомітніші зміни відбулися в …; Упродовж останніх десятиліть активізовано вивчення …; Суттєво також, що …; Наукова зацікавленість цією проблемою є цілком обґрунтованою.

Завдання 8.5. *Ознайомтеся з п. 9 наказу МОН "Про затвердження Вимог до оформлення дисертації" від 12.01.2017 № 40. Які основні вимоги до оформлення основних розділів дисертації?*

У розділах дисертації має бути вичерпно і повно викладено зміст власних досліджень здобувача наукового ступеня, зроблено посилання на всі наукові праці здобувача, наведені в анотації. Список цих праць має також міститися у списку використаних джерел. У разі використання наукових результатів, ідей, публікацій та інших матеріалів інших авторів у тексті дисертації обов'язково повинні бути посилання на публікації цих авторів. Фрагменти оприлюднених (опублікованих) текстів інших авторів (цитати) можуть включатися до дисертації виключно із посиланням на джерело (крім фрагментів, які не несуть самостійного змістовного навантаження).

Розділи дисертації можуть поділятися на підрозділи (нумерація складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, відокремлених крапкою), пункти (нумерація – з номера розділу, порядкового номера підрозділу і порядкового номера пункту, відокремлених крапкою), підпункти (нумерація – з номера розділу, порядкового номера підрозділу, порядкового номера пункту і порядкового номера підпункту, відокремлених крапкою). Розділи, підрозділи, пункти і підпункти нумеруються арабськими цифрами. При нумерації формул і рисунків за наявності посилань на них у тексті дисертації проставляються через крапку номер розділу та номер формули (рисунка). Формула, що нумерується, наводиться посередині нового рядка (нумерація – з правого боку в дужках). Номер та назва рисунка наводяться знизу/з правого боку рисунка.

Завдання 8.6. *Проаналізуйте пропоновану анотацію оглядово та з'ясуйте, за якою структурною схемою побудовано текст: послідовного викладу, перевернутої піраміди чи піраміди (див. Методологія дисертаційного дослідження. Мовні особливості наукового стилю : навч. посіб. / упоряд. І. В. Чорний, В. А. Перцева, І. М. Голопич. Харків : ХНУВС, 2019. С. 154–155. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi65/0048175.pdf).*

Оцініть її відповідність вимогам до структури та мовного оформлення анотацій. Визначте наявні недоліки й обґрунтуйте свої зауваження.

Контрольні запитання

1. Які обов'язкові структурні елементи має містити сучасна дисертація і у якій чіткій послідовності їх має бути розташовано, згідно із чинними вимогами МОН України?
2. Яка послідовність структурних елементів дисертації є правильною, згідно з державними стандартами?
3. Які специфічні вимоги ставлять до оформлення вступу дисертації, зокрема до формулювання об'єкта, предмета, мети та наукової новизни дослідження?
4. У чому полягають особливості технічного оформлення списку використаних джерел та які є основні стандарти бібліографічного опису (наприклад, ДСТУ 8302:2015 або стиль APA)?
5. Які найбільш поширені лексичні та граматичні помилки (суржик, кальки, канцеляризми) трапляються в наукових текстах і як вони впливають на сприйняття наукової праці?
6. Чому використання безособових конструкцій та авторського "ми" вважають кращим для академічного стилю, ніж виклад від першої особи однини?
7. Які є критерії термінологічної чіткості в дисертації та як уникнути тавтології, описуючи складні наукові процеси?
8. Яку інформацію обов'язково має містити анотація дисертації та які вимоги щодо її обсягу та мовного оформлення.
9. У чому полягає відмінність між змістом анотації для дисертації та анотації для наукової статті і які ключові слова слід вибирати для кращої індексації роботи в наукових базах?

10. Які основні етапи процедури публічного захисту дисертації в спеціалізованій ученій раді та як здобувачеві вищої освіти варто готуватися до наукової дискусії з офіційними опонентами?

Тема 9. Культура академічного рецензування

Мета: *сформувати в здобувачів* вищої *освіти розуміння культури академічного рецензування як важливої частини наукової комунікації; ознайомити із ключовими аспектами підготовки наукового відгуку на дослідження; висвітлити основні функції, структуру та характерні риси академічної рецензії; сприяти розвитку навичок критичного аналізу наукових текстів, формулювання аргументованих зауважень і висновків; удосконалити вміння редагувати текст рецензії, відповідно до стандартів наукового стилю, вимог логіки, об'єктивності та принципів академічної доброчесності.*

Основні поняття

Академічна рецензія (від лат. *recensio* – "розгляд", "огляд", "обстеження") – письмовий критичний розгляд наукового джерела, оцінювання, визначення переваг і недоліків рукописного чи друкованого дослідження.

Аркуш обліково-видавничий – одиниця обліку друкованого тексту, що дорівнює, як і авторський аркуш, 40 000 друкованих знаків тексту, 700 рядкам віршованого тексту або 3 000 кв. см рекламного ілюстрованого тексту.

Верифікація – перевірка, емпіричне підтвердження або спростування теоретичних положень науки через їхнє зіставлення з об'єктом дослідження, даними спостережень і експерименту.

Відгук – довідково-інформаційний документ, у якому містяться висновки уповноваженої особи або установи щодо наукових чи мистецьких робіт.

Гіпотеза наукова – припущення, висунуте для пояснення закономірностей досліджуваних явищ, яке підтверджують у результаті науково-дослідницької діяльності.

Завершеність – категорійна ознака академічного тексту, ґрунтована на наявності початкової та завершальної частини, де перша опри-

люднює авторський задум, а друга – підтверджує успішну реалізацію цього задуму.

Інтенція – комунікативний намір адресанта (осмислений чи інтуїтивний), який визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення.

Інформативність – категорійна ознака академічного тексту, ґрунтована на втіленні задуму адресанта репрезентувати завершене повідомлення про результати відповідної науково-дослідницької діяльності з використанням засобів конкретної національної мови та законів її функціонування.

Комунікативність – категорійна ознака академічного тексту, ґрунтована на його спрямованості на конкретного адресата.

Концепція наукова – система теоретичних положень, думок, поглядів щодо об'єкта пізнання, об'єднаних головною ідеєю.

Модальність – категорійна ознака академічного тексту, ґрунтована на виявленні відношення чи то змісту до дійсності, чи то мовця до змісту повідомлюваного.

Об'єктивність – категорійна ознака академічного тексту, ґрунтована на зваженому оцінюванні ступеня дослідженості проблеми, способів її розв'язання, ефективності певної теорії, рівня завершеності її вивчення, обґрунтованості результатів, наведенні експериментальних даних і т. ін.

Поняття наукове – відображення узагальнених (найбільш суттєвих) ознак, властивих тому чи тому явищу, як результат абстрагування й ідеалізації.

Послідовність логічна – категорійна ознака академічного тексту, ґрунтована на органічному зв'язку структурних елементів, послідовній конкретизації висловленого твердження, його доповненні, поглибленні, що реалізують через спеціальні мовні засоби, які вказують на розвиток думки чи її узагальнення.

Проспекція – категорійна ознака академічного тексту, ґрунтована на аналізові досліджуваного об'єкта через прогнозування, передбачення майбутніх характеристик, закономірностей, положень і т. ін.

Ретроспекція – категорійна ознака академічного тексту, ґрунтована на аналізові досліджуваного об'єкта через повернення, апелювання до попередніх, так би мовити, минулих відомостей.

Розуміння академічного тексту – мовленнєво-мисленнєвий процес, що полягає в установленні адресатом смислу академічного тексту,

усвідомленні авторських текстових стратегій, інтенцій; розкриття сутності предметів і явищ, описаних в академічному тексті, зв'язків, взаємовідношень та залежностей між ними.

Смисл – значення, що виформовують як результат взаємодії інтенцій мовців у конкретній комунікативній ситуації.

Структура – упорядкованість відношень, що зв'язують елементи системи та сприяють її рівновазі; спосіб організації системи, тип зв'язків.

Системність – категорійна ознака академічного тексту, ґрунтована на поєднанні певних структурних елементів, здатності утворювати єдине ціле.

Точність академічного мовлення – категорійна ознака академічного тексту, пов'язана з добором і використанням елементів мовного коду, що цілком і повністю відповідають нормативним вимогам, у подробицях і деталях відтворюють певний об'єктивний (не приблизний, не загальний) зміст.

Цілісність – категорійна ознака академічного тексту, ґрунтована на внутрішній організованості, смисловій єдності, цілісному оформленні початкової й завершальної частини, переходів між структурними елементами за допомогою певних мовних засобів, з огляду на тематику, проблематику, ідею твору.

Членованість – категорійна ознака академічного тексту, ґрунтована на наявності певних зв'язків між його структурними елементами.

Практичні завдання

Завдання 9.1. *Виконайте тестові завдання.*

1. Головна відмінність між науковою рецензією та науковим відгуком – така

А Відгук завжди має бути негативним, а рецензія – тільки позитивною.

Б Відгук – це коротка анотація змісту, а рецензія – це список літератури.

В Рецензія передбачає критичний аналіз праці, тоді як відгук часто є загальною оцінкою (наприклад, наукового керівника).

Г Рецензію пишуть лише для студентських робіт, а відгук – для дисертацій.

2. Функцією рецензування, яка забезпечує фільтрацію неякісних досліджень перед їхньою публікацією, є

А комунікативна

Б селективна (експертна)

В навчальна функція

Г інформаційна

3. Текст класичної наукової рецензії зазвичай починають із

А переліку помилок, знайдених у тексті

Б біографії рецензента

В повного бібліографічного опису рецензованої праці

Г подяки автору за цікаву тему

4. Вимога, яка є ключовою для дотримання етики академічного рецензування, – це

А використання рецензії для просування власних наукових ідей

Б написання рецензії в іронічному або саркастичному тоні

В об'єктивність та неупередженість у ставленні до автора та його результатів

Г обов'язкове вихваляння автора за будь-яких обставин

5. Предметом аналізу в розділі рецензії "Критичні зауваження" є

А дискусійні положення, методологічні пропуски або неточності в аргументації

Б особисте життя автора та його політичні погляди

В лише колір обкладинки та шрифт друку

Г тільки кількість сторінок у списку літератури

6. Під час редагування рецензії, якщо в ній виявлено фрази: *мені здається, я думаю, на мою скромну думку*, слід

А залишити як є, бо це демонструє щирість рецензента

Б замінити їх на безособові конструкції (наприклад, *вважається*, *доцільно зауважити*)

В замінити їх на більш емоційні вигуки

Г видалити ці речення зовсім, не замінюючи нічим

7. Редагування тексту рецензії, яке стосується логічної цілісності, – це

А виправлення лише орфографічних помилок у прізвищі автора

Б збільшення міжрядкового інтервалу для обсягу

В перевірка відповідності фінальних висновків рецензента наведеним раніше аргументам

Г додавання випадкових цитат із художньої літератури

8. Тип рецензування, коли автор не знає імен рецензентів, а рецензенти – імені автора, називають

А рецензуванням за запрошенням

Б внутрішнім рецензуванням

В подвійним "сліпим" рецензуванням (double-blind review)

Г відкритим рецензуванням

9. Конструктивність критики в науковій рецензії полягає у

А використанні загальних фраз типу "робота погана" без пояснень

Б виявленні якомога більшої кількості дрібних помилок для зниження оцінки

В порівнянні автора з більш успішними колегами не на його користь

Г наданні конкретних пропозицій щодо того, як автор може виправити виявлені недоліки

10. Речення, яким зазвичай завершують текст наукової рецензії, є

А список усіх помилок у цитуванні

Б опис планів рецензента на майбутнє відпустку

В підсумковий висновок про можливість допуску роботи до захисту або публікації

Г повторення назви рецензованої роботи ще раз

Завдання 9.2. *Прочитайте рецензії за поданими покликаннями. Виділіть у кожній рецензії вступну, основну і висновкову частини. Назвіть мовні засоби, за допомогою яких автор висловлює: 1) схвальні міркування; 2) критичні міркування; 3) висновок.*

Завдання 9.3. *Прочитайте відгук за поданим покликанням: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e5ae2827-829c-4710-9a93-451091fbbcdb/content (відгук про автореферат дисертації Звєрєва Євгенія Олександровича "Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика"). Проаналізуйте структурні елементи. Назвіть типові мовні засоби та вкажіть на виявлені порушення мовних і стилістичних норм.*

Завдання 9.4. *Які з наведених формулювань доречні в рецензії, а які – ні? Відповідь обґрунтуйте.*

Рецензовану статтю присвячено розв'язанню актуальної мовознавчої проблеми. У статті багато уваги приділяють питанню розрізнення …

Чомусь автор пропустив питання … На жаль, у роботі бракує …

Як не дивно, у роботі докладно проаналізовано …

Ретельністю відзначено …

Основну увагу в роботі зосереджено на питанні …

Заслуговує схвалення … Потрібно було більш докладно схарактеризувати …

У роботі докладно проаналізовано …

Робота стане в пригоді викладачам і вчителям української мови.

Окремого коментарю потребує …

Робота має цілу низку недоліків …

Чітко визначено теоретичні засади розвідки й самодостатній науково-понятєвий апарат дали змогу авторові …

Водночас хочемо висловити деякі критичні міркування …

Ця праця сприяє кращому пізнанню специфіки міжмовної комунікації.

На місці автора я б … Важливим здобутком автора є …

Деякі міркування автора викликають сумніви, зокрема …

Видається непереконливим … Робота є надзвичайно цікавою й корисною.

У роботі несподівано вдало висвітлено … Автор не має рації в тому …

Автор глибоко помиляється щодо … Не зовсім переконливим є …

Стаття містить цінні теоретичні узагальнення стосовно …

Про самостійність дослідження свідчить також додаток до неї.

Робота відповідає чинним вимогам щодо оформлення наукових статей і може бути рекомендованою до друку.

Зверніть увагу!

Методичний коментар

Основних принципів культури академічного рецензування необхідно дотримуватися під час експертизи дисертацій, наукових статей, монографій, кваліфікаційних робіт, проєктів досліджень та інших наукових праць. Академічне рецензування є важливим механізмом забезпечення якості наукових досліджень, дотримання принципів академічної доброчесності та розвитку професійної наукової комунікації. Основою ефективного рецензування є об'єктивність, конструктивність, конфіденційність і фаховість (рис. 9.1).

Рис. 9.1. **Культура академічного рецензування**

Об'єктивність передбачає **неупереджене оцінювання наукової роботи**, незалежно від особистих симпатій чи антипатій, наукової школи, посади, установи або особистості автора. Рецензент має оцінювати насамперед зміст дослідження, його наукову новизну, методологічну обґрунтованість, достовірність результатів і практичну значущість. Висновки **мають ґрунтуватися на наукових критеріях**, а не на суб'єктивних уподобаннях чи зовнішніх чинниках.

Конструктивне рецензування полягає в наданні конкретних, аргументованих і коректно сформульованих зауважень, спрямованих на вдосконалення наукової роботи. Зауваження мають містити не лише вказівку на виявлені недоліки, а й рекомендації щодо можливих шляхів

їхнього усунення. Ефективна рецензія сприяє підвищенню якості дослідження, допомагає авторові вдосконалити структуру роботи, аргументацію, методику дослідження або оформлення результатів. Конструктивна критика має бути доброзичливою, професійною та обґрунтованою.

Конфіденційність є одним із фундаментальних принципів академічного рецензування. Вона передбачає нерозголошення змісту рукопису, результатів дослідження, персональних даних автора та іншої інформації. Рецензент не має права використовувати неопубліковані результати дослідження у власній науковій діяльності без дозволу автора, передавати матеріали третім особам або обговорювати зміст роботи поза межами визначеної процедури експертизи. Дотримання конфіденційності сприяє захисту авторських прав і підтримує довіру між учасниками академічного процесу.

Фаховість означає, що рецензування має здійснювати компетентний фахівець, який володіє сучасними знаннями з відповідної галузі науки, методологією досліджень і вимогами до академічного письма. Рецензент має вміти критично оцінювати теоретичну базу, методи дослідження, логіку викладу, обґрунтованість висновків та відповідність роботи сучасному рівню розвитку науки. Водночас важливими складниками професійної етики рецензента є повага до автора, коректність формулювань і відповідальність за надані висновки.

Методичний висновок

Для аспірантів культура академічного рецензування має подвійне значення. З одного боку, вони є авторами власних наукових праць і мають бути готовими до професійного сприйняття критичних зауважень. З другого боку, у процесі навчання та професійного становлення вони поступово набувають досвіду експертного оцінювання робіт колег. Тому важливо розвивати навички аргументованого аналізу наукових текстів, дотримуватися принципів академічної доброчесності, уникати упередженості, конфлікту інтересів і некоректних оцінних суджень.

Опанування етики й методики рецензування є необхідною умовою формування дослідницької компетентності, професійної відповідальності та готовності до активної участі в академічній спільноті.

Контрольні запитання

1. Чим принципово відрізняється відгук-характеристика наукового керівника від наукової рецензії офіційного опонента за змістом та акцентами?
2. Як у тексті рецензії взаємодіють інформувальна й оцінювальна функції? Чи може наукова рецензія водночас виконувати рекламну функцію і чи не шкодить це об'єктивності?
3. Що означає поняття "наукова коректність і доброзичливість" рецензента? Як сформулювати критичне зауваження так, щоб воно було аргументованим, але не образливим для автора?
4. Які тематичні блоки є обов'язковими для фахової рецензії? Чому важливо оцінювати не лише результат, а й ступінь самостійності дослідника?
5. Як рецензент має перевіряти відповідність досягнутих результатів поставленим цілям і завданням? Що робити, якщо результати є цікавими, але не відповідають меті роботи?
6. Які мовні кліше допомагають структурувати перехід від аналізу позитивних сторін роботи до викладу зауважень та побажань?
7. Хто є "уявним адресатом" наукової рецензії, як це впливає на вибір термінології та глибину аналізу джерела?
8. На що слід звернути увагу під час перевірки тексту рецензії на "погодженість між змістом і формою"? Які мовленнєві помилки в тексті рецензента можуть підірвати його авторитет?

Тема 10. Логічні, лексико-граматичні та стилістичні основи редагування академічного тексту

Мета: *сформувати в здобувачів вищої освіти цілісне розуміння логічних, лексико-граматичних та стилістичних основ редагування академічних текстів; ознайомити із ключовими принципами перевірки наукових робіт, зокрема щодо дотримання логічної послідовності викладу думок; навчити ідентифікувати й усувати типові недоліки в оформленні академічних досліджень; розвинути навички роботи зі стилістичними вимогами до оформлення текстів, відповідно до норм наукового стилю; удосконалити вміння редагування перекладених*

академічних текстів, з огляду на точність термінології, граматичну коректність та змістову відповідність оригіналу.

Основні поняття

Аналіз редакторський – оцінювання, зокрема й самооцінювання, рукопису, його всебічна, зокрема й мовностилістична, характеристика, до якої вдається автор для вдосконалення змісту та форми.

Валентність (сполучуваність) – здатність слова визначати кількість і якість залежних від нього словоформ, зумовлена його як семантичними, так і граматичними характеристиками.

Виправлення академічного тексту – практична реалізація висновків, зроблених у результаті редакторського аналізу чи самоаналізу, основне призначення якої усунення виявлених різних (композиційних, змістових, мовностилістичних, психологічних, логічних, фактичних і т. ін.) недоліків для поліпшення якості відповідного академічного (наукового) продукту.

Засади редагування логічні – основні принципи вдосконалення рукопису, ґрунтовані на виявленні й усуненні недоліків, пов'язаних із порушенням законів логіки стосовно різних мисленнєвих операцій, відображених в академічному тексті, неправильним осмисленням автором тих чи тих реалій об'єктивної дійсності, хибними, суперечливими розміркуваннями.

Засади редагування мовно-стилістичні – основні принципи вдосконалення рукопису, ґрунтовані на виявленні й усуненні недоліків, пов'язаних із порушенням чинних літературних норм (фонетичних, орфографічних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних і т. ін.) сучасної української мови.

Засади редагування психологічні – основні принципи вдосконалення рукопису, ґрунтовані на виявленні й усуненні недоліків, пов'язаних з емоційно-психологічним станом автора на початковому етапі організації та продукування академічного тексту.

Культура логічна – знання теоретичних положень логіки, свідоме й цілеспрямоване вироблення навичок правильного мислення, професійних навичок організації та сприйняття тексту, його критичного оцінювання з погляду логіки викладу, володіння специфічними прийомами

подання матеріалу, оформлення думок у логічній послідовності, контролю за дотриманням основних законів логічного мислення і т. ін.

Культура мовно-стилістична – знання чинних літературних норм (фонетичних, орфографічних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних і т. ін.) сучасної української мови, нормативне й майстерне застосування мовно-виражальних засобів в академічній комунікації, зокрема на етапах організації академічного письма, створення й редагування академічного тексту.

Одиниця дотекстова – структурний елемент текстової організації нижчого рівня (рівня окремих речень), що становить предикативну одиницю-конструкцію, яку складено з інших конструктивних (номінативних (словосполучення) / предикативних (складне речення) частин), що є знаком певної ситуації (ситуацій), сформовано на основі відповідного синтаксичного зв'язку й семантико-синтаксичних відношень, що функціонує як єдине комунікативне ціле.

Одиниця текстова – структурний елемент текстової організації вищого рівня (рівня складного синтаксичного цілого, або надфразної єдності), що становить одиницю-конструкцію, яку складено з конструктивних одиниць нижчого рівня текстової організації – окремих речень, розміщених у лінійній (подекуди – нелінійній) послідовності, що забезпечує смислову цілісність, розгортання певної думки, мікротеми.

Підхід до редагування академічного тексту – сукупність використовуваних принципів, способів, прийомів критичного аналізу власного або чужого тексту для його вдосконалення.

Помилка лексико-фразеологічна – невідповідність між вибраними способами й засобами інформативного наповнення висловлення і наявними усталеними, точними, еталонними зразками, які відповідають закономірностям семантичної сполучуваності.

Помилка логічна – допущення тих чи тих неточностей в організації академічного тексту, зумовлених недотриманням основних законів логічного мислення.

Помилка мовно-стилістична – допущення тих чи тих неточностей в організації академічного тексту, зумовлених недотриманням чинних літературних норм (фонетичних, орфографічних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних і т. ін.) сучасної української мови.

Помилка психологічна – допущення тих чи тих неточностей в організації академічного тексту, зумовлених різними психологічними чинниками його автора.

Помилка пунктуаційна – невідповідність між вибраними способами й засобами інтонаційного оформлення висловлення і наявними усталеними, точними, еталонними зразками, які відповідають закономірностям і семантичної, і граматичної сполучуваності.

Помилка фактична – допущення тих чи тих неточностей в організації академічного тексту, зумовлених спотворенням наявних даних, репрезентованих у вигляді усталених знань про відповідні об'єкти дійсності.

Редагування академічного тексту – критичний аналіз чи самоаналіз, перевіряння та виправлення, творча оптимізація рукопису того чи того жанрового різновиду академічного письма, відповідно до суспільно-історичних вимог і чинних на певному історичному етапі нормативних правил.

Факт – частково пізнаний об'єкт реальної або ірреальної дійсності, про який уже склали відповідні уявлення, усталили певні знання.

Ціле складне синтаксичне (єдність надфразна) – текстова одиниця, що передбачає поєднання двох і більше речень, об'єднаних спільністю теми в композиційно-синтаксичну конструкцію, якій властива певна змістова завершеність і структурна єдність, якої досягають лексико-граматичними й інтонаційними засобами.

Практичні завдання

Завдання 10.1. *Виконайте тестові завдання.*

1. Логічна помилка, яка виникає, якщо в межах одного тексту автор використовує один і той самий термін у різних значеннях без пояснень, – це

А аргумент до авторитету

Б коло в доведенні

В порушення закону тотожності

Г порушення закону вилученого третього

2. Ознакою логічної послідовності (зв'язності) академічного тексту під час редагування є

А те, що немає будь-яких посилань на попередні розділи

Б розміщення кожного нового речення з нового рядка

В наявність логічних переходів та сполучних слів між абзацами

Г використання великої кількості знаків оклику для підкреслення важливості

3. Недолік в оформленні академічної роботи, який уважають порушенням вимог до бібліографічного опису, – це

А розміщення змісту на початку роботи

Б наявність нумерації сторінок у верхньому правому куті

В те, що немає DOI або повної назви видавництва у списку джерел за стандартом APA/ДСТУ

Г використання шрифту Times New Roman 14-го кегля

4. Стилістична норма, яка є обов'язковою для академічного тексту, – це

А уникнення суб'єктивно-емоційної лексики та метафор

Б обов'язкове використання першої особи однини *(Я вважаю)*

В використання художніх описів природи для створення атмосфери

Г уживання розмовних виразів для полегшення читання

5. Помилка, яка часто виникає під час редагування перекладеного академічного тексту з англійської мови, – це

А зміна назв іноземних авторів на українську транслітерацію

Б використання занадто великої кількості власне українських термінів

В збереження англійського порядку слів (калькування структури речення)

Г переклад абревіатур українською мовою

6. Плеоназм у контексті лексичного редагування наукової статті – це

А використання слів-паразитів у публічному виступі

Б пропуск літер у словах іншомовного походження

В наявність лише одного аргументу для доведення тези

Г уживання зайвих слів, що дублюють значення (наприклад, *перша прем'єра*)

7. Помилку, яку було виявлено в перекладеному тексті під час редагування слова "актуальний" у значенні "дійсний" (від англ. *actual*), називають

А уживанням "фальшивих друзів перекладача"

Б архаїзмом

В діалектизмом

Г орфоепічною помилкою

8. Фраза, яка відповідає нормам наукового стилю після редагування, – це

А Аналіз визначених даних дозволяє стверджувати, що ...

Б Може, воно й так, але науці це поки що невідомо.

В Я раптом зрозумів, що моє дослідження просто супер!

Г Ми тут трохи подумали та вирішили написати цю статтю.

9. Правило редагування таблиць у науковій роботі таке

А Таблиця мусить мати номер і тематичний заголовок, розміщений над нею.

Б Таблиці можна вставляти без жодного посилання на них у тексті.

В Заголовок таблиці завжди розміщують знизу під об'єктом.

Г Таблиця має бути розфарбованою у яскраві кольори для привернення уваги.

10. Метою логіко-стилістичного редагування висновків наукової роботи є

А видалення всіх посилань на результати експериментів

Б перевірка відповідності висновків поставленим на початку завданням та меті

В додавання нових фактів, які не згадували в основній частині

Г збільшення обсягу висновків до половини всього тексту роботи

Завдання 10.2. *Із запропонованого переліку виокреміть і диференціюйте (морфологічні/синтаксичні) різновиди граматичних порушень. До яких різновидів порушень належать інші?*

Непослідовність викладу думок; порушення форм дієслівного керування; невдале узагальнення; зайві відомості, факти; відсутність абзаців або їх необґрунтоване виокремлення; неправильне утворення родових і відмінкових форм іменника; відсутність плавного викладу; ненормативне утворення дієприкметникових форм; використання неправильної прийменникової конструкції; пропуск слів; порушення граматичного зв'язку між підметом і присудком; брак важливої інформації або недостатнє висвітлення фактів; неправильний порядок слів у реченні; невідповідність змісту темі; граматична неоднотипність однорідних членів речення; невмотивований повтор змістових елементів тексту; неправильне використання числівникових форм; одноманітність засобів міжфразового

зв'язку; неправильне ступенювання прикметників і прислівників; неправильне введення дієприслівникового звороту; несумісність понять; спотворення фактів; протилежність суджень; недостатнє висвітлення теми; безсистемність викладу; зайві члени речення; неправильне використання вставних слів і словосполучень.

Завдання 10.3. *Прочитайте запропоновані речення. Укажіть на мовно-стилістичні, передовсім лексико-фразеологічні, недоліки, які ви помітили. Визначте їхні різновиди. Виконайте мовно-стилістичне редагування, зважаючи і на форму, і на зміст.*

1. Метою нашого дослідження являється дослідження різних процесів навчання і виховання в навчальному закладі вищої освіти. 2. Праці відомого науковця займають важливе місце в побудові наукової області знань. 3. З однієї сторони, дослідниця дає вичерпані теоретичні відомості про досліджуваний об'єкт, з іншої сторони, – для кожного теоретичного твердження надає ілюстрацію. 4. Більшість вітчизняних науковців здебільшого дивляться на проблему крізь призму розмаїття різних аспектів. 5. У своїй власній праці вчений вирішує складні й заплутані запитання. 6. Ряд сучасних наукових доробків відрізняється модерними підходами й креативною творчістю. 7. Мають місце потенційні можливості для розвитку наукового знання. 8. Особисто на мою думку, необхідно перш за все виявити необхідні наукові методи дослідження об'єкта дослідження. 9. Близькі контакти дозволяють говорити про успішні остаточні й підсумкові результати. 10. Розвиток теперішньої науки дозволяє прослідковувати шляхи для вирішення даного питання. 11. У даному випадку хочеться привести приклад, який заключається в наступному. 12. Наведені факти є справжніми, доказують вірне рішення проблеми. 13. У цьому відношенні нам імпонує наукова точка зору, що піднімає проблему. 14. До заключної частини відносяться. 15. У дібраному фактичному матеріалі зустрічаються різні приклади. 16. Підводячи підсумок, хочеться відмітити плідну роботу, що призвела до позитивних наслідків.

Завдання 10.4. *Ознайоммтеся з типологією стилістичних помилок. Назвіть основні типи помилок, які трапляються в академічному тексті. Наведіть приклади.*

Запам'ятайте! Стилістичні помилки є неоднорідними за своєю природою, тому досить умовно можемо їх класифікувати в такий спосіб:

власне стилістичні помилки:

1) порушення стильової єдності тексту;

2) стилістична несумісність слів;

3) різностильові синтаксичні структури;

4) різностильове забарвлення тексту (колорит офіційності в художньому тексті, колорит емоційності в науковому чи діловому);

5) неправильне вживання слів із переносним значенням чи фразеологізмів;

6) недоречне вживання емоційно забарвлених слів, несумісність слів різних стилістичних рядів;

7) уживання слів у невластивому їм значенні (наприклад: *спортсмени різних країн вели гострі дуелі за олімпійські медалі*);

8) немає в мовленні синонімів і повторювання одного й того самого слова;

9) сплутування паронімів;

10) уживання зайвих слів (плеоназм);

11) уживання лексичних анахронізмів, тобто слів, що не відповідають нормам відповідної епохи;

12) порушення лексичної сполучуваності слів (наприклад, *красивий борщ*);

13) повторення спільнокореневих слів (тавтологія);

14) сплутування українських і російських слів;

15) калькування російських слів і словосполучень (наприклад, *дослівний переклад*);

16) неправильне вживання міжмовних омонімів (наприклад, *неділя – тиждень*);

17) штучна образність;

18) недоречне використання емоційно забарвлених слів;

19) невиправдане вживання мовних штампів, кліше;

20) зайві слова (слова-паразити);

21) порушення милозвучності мовлення;

22) накопичення тих самих частин мови або їхніх форм;

23) неправильне використання граматичних синонімів (наприклад, *співає – співа*);

24) уживання громіздких, одноманітних синтаксичних конструкцій;

умовно-стилістичні помилки:

порушення структури тексту:

• безсистемність викладу;

• дублювання змісту попередніх частин тексту;

• смислові розриви у викладі змісту;

• логічно не пов'язані з основною частиною початок і кінець тексту;

• немає поділу тексту на абзаци;

• немає засобів зв'язку між елементами тексту.

Контрольні запитання

1. У чому полягає відмінність між такими видами редагування, як *опрацювання* та *перероблення* академічного тексту? У яких випадках редактура має переходити від простого вичитування до глибокої структурної перебудови?

2. Як забезпечити логіку переходів між параграфами наукової роботи? Які мовні засоби допомагають зберегти концептуальну ідею дослідження протягом усього тексту?

3. Чому назва наукової роботи має бути одночасно лаконічною та конкретною? Які ризики виникають, якщо назва є ширшою або вужчою за реальний зміст дослідження?

4. Чому змішування паронімів та використання плеоназмів (наприклад, "вільний вакант", "передовий авангард") уважають грубим порушенням мовної культури науковця?

5. Які типові помилки виникають під час побудови речень із дієприслівниковим зворотом в академічних текстах і як вони впливають на однозначність сприйняття наукової думки?

6. Як витримати баланс між обґрунтуванням власного внеску в науку та дотриманням принципу авторської скромності в редагуванні? Яких займенників та дієслівних форм слід уникати?

7. Чому машинний переклад наукових текстів часто грішить "надмірною буквальністю" і які граматичні трансформації обов'язково має здійснити редактор під час опрацювання перекладеного тексту?

8. Як уникнути тавтології й одноманітності початків речень (анафори), не порушуючи водночас стандартизованості та точності наукового стилю?

Рекомендована література

Основна

1. Академічна доброчесність: практичний досвід : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2023. Вип. 4. 125 с.
2. Академічне письмо : навч. посіб. / Т. М. Костирко та ін. Миколаїв : НУК, 2022. 116 с.
3. Горошкіна О., Груба Т. Українська наукова мова: теорія і практика : навч.-метод. посіб. Суми : Університетська книга, 2023. 108 с.
4. Кизим М. О., Дороніна М. С., Хаустова В. Є. Методологія і технологія наукових досліджень. Економічні науки (у схемах, визначеннях, прикладах) : навч. посіб. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2022. 56 с.
5. Кодекс академічної доброчесності ХНЕУ ім. С. Кузнеця. URL: https://www.hneu.edu.ua/aspirantura-akademichna-dobrochesnist-aspirantiv.
6. Колоїз Ж. В. Основи академічного письма : навч. посіб. 2-ге вид., допов. і переробл. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2024. 143 с. URL: http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10679.
7. Мартинюк О. М. Академічне письмо (конспект лекцій) : навч.-метод. вид. Луцьк : Вежа, 2021. 48 с.
8. Ткачук О. В., Наконечна Л. Б. Сучасне українське наукове мовлення : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2018. 160 с.

Додаткова

9. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитися і правильно говорити : навч. посіб. / за заг. ред. О. Сербенської. 5-те вид., допов. і переробл. Львів : Апріорі, 2023. 304 с.
10. Баган М. П. Культура української наукової мови : посібник для самостійної роботи студентів. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2022. 48 с.
11. Борисевич І. П., Ратомська Л. В. Термінознавство та особливості перекладу термінів українською мовою. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.* Серія "Філологічні науки". 2012. № 2 (4) С. 224–229. URL: https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2012/2/32.pdf.

12. Євграфова А. Заголовок як актуалізатор текстової інформації. *Стиль і текст*. 2003. № 4. С. 141–149.

13. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 221 с.

14. Зелінська Н. В. Зберігаючи красу наукового пошуку (алгоритм оцінювання та редагування наукових текстів). *Обрії друкарства*. 2020. № 1 (8). URL: http://horizons.vpi.kpi.ua/article/view/190090/193798.

15. Культура мовлення та риторика : навч. посіб. / Кузнецова Г. П. та ін. Глухів : Глухівський ПНУ ім. О. Довженка, 2020. 324 с.

16. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура фахової української мови : навч. посіб. Київ : Видавничий центр "Академія", 2007. С. 67–68.

17. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : навч. посіб. Київ : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 606 с.

18. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях) : навч. посіб. СНАУ, 2020. 220 с. URL: https://agro.snau.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/20201113_100711.pdf.

19. Мінчак Г. Б. Типологія помилок : навч.-метод. посіб. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2023. 136 с.

20. Мовна особистість в освітньому просторі : монографія / за заг. ред. І. Д. Пасічника. Острог : Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2021. 142 с.

21. Пушкар О. І. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 866 с. URL: http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/23346.

22. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 291 с.

23. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.

24. Селігей П. О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання / відп. ред. Л. Масенко ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Києво-Могилянська академія, 2012. 118 с.

25. Сметана І. І., Сухенко В. Г. Особливості термінології сучасного економічного дискурсу. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця :* матеріали V науково-практичної конференції / тези доповідей, 26 – 27 листопада 2020 року. Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2020.

С. 372–373. URL: https://skced2020.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/hneu-lystopad_-2020-pechat.pdf#page=372.

26. Терміни та його ознаки. Термінологія як система. URL: https://sbc.ptngu.com/20L10P5.html.

27. Черемська О. Відхилення від чинних норм у наукових економічних текстах. *Культура слова*. 2023. № 1 (98). С. 149–160. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001429583.

28. Черемська О. С., Сухенко В. Г. Освітні інновації у формуванні професійної мовнокомунікативної компетентності креативної особистості в умовах кризових викликів. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журнал. 2024. № 6 (219). С. 80–89. URL: http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/34681.

29. Черемська О. С., Сухенко В. Г. Українська мова (за професійним спрямуванням) : підручник [2-ге вид., випр. та допов.]. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2024. 389 с. URL: http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/33695.

30. Черемська О. С., Ходарєва І. М. Етапи формування термінології видавничо-поліграфічної справи (XX – поч. XXI ст.). *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2024. Вип. 57. С. 20–37. URL: http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/35250.

31. Черемська О. С., Ходарєва І. М. Сучасні тенденції формування термінологічної системи галузі інформаційної безпеки та кібербезпеки *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2024. Вип. 61. URL: http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/29391.

32. Шелепкова І. М. Лінгвістичний аналіз української термінології бізнесу як цілісної системи. *"Закарпатські філологічні студії".* Ужгород : ВД "Гельветика", 2023. Вип. 30. С. 176–181. URL: http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/30698.

33. Шелепкова І. М. Системний аспект економічної термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія "Філологія". Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. Вип. 45. С. 175–180. URL: http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25546.

34. Cheremska O., Sukhenko V., Kunch Z., Kharchuk L., Nikulina N. Educational innovations in the formation of professional linguistic and communicative competence of a manager in conditions of crisis challenges. *Developments in information and knowledge management systems for business applications.* Vol. 8 / ed. by P. Starchon, S. Fedushko, K. Gubiniova.

Cham: Springer, 2025. P. 441–465. *(Studies in Systems, Decision and Control, Vol. 578).* URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-80935-4_21.

35. Fedushko S., Syerov Yu., Kolos S., Smetana I. Impact of Content-Driven Strategies on Brand Development via Social Networks. *Studies in Systems, Decision and Control*. 2025. Vol. 602 : Developments in information and knowledge management systems for business applications. P. 351–370. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-95955-4_19.

Інформаційні ресурси

36. Єщенко М. Інноваційна діяльність сучасного підприємства в Україні. Evolving Science: Theories, Discoveries and Practical Outcomes : proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference. November 18 – 20. 2024. Zurich, Switzerland. P. 116–118. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2024/11/Zurich_Switzerland_18.11.24.pdf.

37. Національний банк стандартизованих науково-технічних термінів. URL: https://data.gov.ua/dataset/eec5fc93-e676-48dd-8239-49d1ec407c35/resource/21a4540e-c3d0-4bc3-9f5a-4920804f1cd8.

38. Сайт персональних навчальних систем ХНЕУ ім. С. Кузнеця за навчальною дисципліною "Академічна українська мова для науковців". URL: https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=11754.

Зміст

Вступ 3
Змістовий модуль 1. Специфіка академічного мовлення науковця 4
Тема 1. Академічна мовна культура в професійній діяльності науковця 4
Тема 2. Основні жанри та структурно-смислові компоненти академічного тексту та дискурсу 12
Тема 3. Термінологія фаху в академічній діяльності науковця 23
Тема 4. Лексичні, граматичні та пунктуаційні особливості письмового академічного мовлення 30
Тема 5. Бібліографічний опис джерел, цитування та покликання в академічному тексті 44
Тема 6. Культура академічного спілкування та мистецтво презентації наукової роботи 55
Змістовий модуль 2. Культура академічного письмового мовлення науковця 65
Тема 7. Наукова стаття – самостійний жанр академічної комунікації 65
Тема 8. Сучасні вимоги до написання й оформлення дисертаційної роботи 73
Тема 9. Культура академічного рецензування 80
Тема 10. Логічні, лексико-граматичні та стилістичні основи редагування академічного тексту 88
Рекомендована література 97
Основна 97
Додаткова 97
Інформаційні ресурси 100

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

АКАДЕМІЧНА УКРАЇНСЬКА МОВА ДЛЯ НАУКОВЦІВ

Методичні рекомендації до виконання практичних завдань

для здобувачів вищої освіти всіх спеціальностей та освітньо-наукових програм третього (освітньо-наукового) рівня

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладачі: **Черемська** Ольга Степанівна
Сухенко Вікторія Григорівна
Ходарєва Ірина Миколаївна

Відповідальний за видання *О. С. Черемська*

Редактор *О. Г. Доценко*

Коректор *О. Г. Доценко*

План 2026 р. Поз. № 50 ЕВ. Обсяг 102 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61165, м. Харків, просп. Науки, 9-А

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.